

el-Furûku'l-Luğaviyye'nin Bir Kur'ân İlmî Olma İmkânı Üzerine

Ömer KARA

Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

ULÛMU'L-KUR'ÂN'IN TANIMI, KAPSAMI, MANTIĞI ve KATEGORİLERİ

Ulûmu'l-Kur'an terkibi, kimileri tarafından umûmî anlamda “Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlamasına hizmet eden ilimler”¹ veya “Kur'ân'la doğrudan ilişkili ilimler/konular”² şeklinde tanımlanırken, bazıları tarafından da ihtiva ettiği ilimlere yaslanmak suretiyle daha açık bir şekilde tanımlanmıştır. Örneğin Zerkânî, “Kur'ân'ın nüzûlü, tertîbi, cemi, kitâbeti, kırâati, tefsîri, i'câzı, nâsihi-mensûhu, şüphelerin def'i vb. Kur'an'la ilintili konulara”³ verilen isimdir, demiştir. İtr'in yaptığı tarifi geliştiren Hakkî de, “çeşitli açılardan Kur'ânla ilintili olan ve her biri başlı başına bir ilim olarak değerlendirilen önemli küllî konular”⁴ şeklinde tanımlamıştır.⁵

¹ Zarzûr, Adnân, *Ulûmu'l-Kur'an*, Beyrut, 1981, s. 123 vd.

² İbrahim, Mûsâ İbrâhîm, *Bühûsun Menhecîyyetün fî Ulûmi'l-Kur'an*, Ürdün-Amman, 1996, s. 11; Ebû Süleyman, Sabir Hasan M., *Mevridu'z-Zem'an fî Ulûmi'l-Kur'an*, Bombay, 1984, s. 7.

³ Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1995, I/27.

⁴ Hakkî, Muhammed Safa Şeyh İbrâhîm, *Ulûmu'l-Kur'an min Hilâli Mukaddimâti't-Tefsîr*, Beyrut-Lübnan, 2004, I/49;

⁵ Benzer tanımlar için bkz. Boğa, Mustafa Dîb- Mestû, Muhyiddin Dîb, *el-Vâdih fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dimeşk, 1998, s. 8

Bu tanımlardan hareketle, kavramın, Kur'an'la ilintili ve onu anlamaya yardımcı olan her ilmi kapsayacağı söylemek mümkün gözükmemektedir.

Hız. Peygamber döneminde sadece Kur'an mevcuttur; bir de onu açıklayan Sünnet. Orta yerde Kur'an ilimleri yoktur. Süreç içerisinde değişik sebeplerden dolayı önce tek tek (Nâsîh-Mensûh, Ğarîbu'l-Kur'ân, Mecâzû'l-Kur'an vb.) ilimler ortaya çıkmaya başlamış; zamanla listeye yenileri katılarak herbiri ayrı literatür olarak gelişmiştir. Hicrî dördüncü asırdan itibaren bu müstakil ilimler, Ulûmu'l-Kur'an başlığıyla bir araya getirilmeye başlanmış; içerik özellikle Zerkeşi, Suyûtî ve İbn Akîle ile genişlemiş; sonuçta belli bir literatür oluşmuş, hem müstakil düzeyde; hem de Ulûmu'l-Kur'an düzeyinde süreç içerisinde hep yenileri katılarak alanı genişlemiştir. Öyle ki Kur'an ilimlerinin sayısını Zerkeşi, 47⁶; Suyûtî, İtkân'da 80⁷; Tahbîr'de 100 küsur ilim olarak vermiş⁸; İbn Akîle ise 150 ilme⁹ çıkarmıştır. Hatta Zerkeşi, İbn Arabî'nin Kânûnu't-Te'vîl adlı eserinde bu ilimlerin sayısını 77.450 olarak verdiğini ifade ettikten sonra Kur'an ilimlerinin gelişmeci mantığını "Kur'an ilimlerinin çeşidinin, sayılamayacak kadar çok olduğu; sayısını ancak Allah'ın bileceği"¹⁰ şeklinde ortaya koymaktadır.

Hiç kuşkusuz bu ilimlerin sayısı, bakılan yere ve bakış açısına göre değişecektir. Örneğin Kur'an'ın belâğat konusundaki Kur'an ilmi bakışını birisi, en üst kavramıyla *Belâğatü'l-Kur'an* şeklinde yapabilir; bir başkası belâğatı kendi içinde alt bilim dallarına taksim etmek suretiyle *Bedî'ü'l-Kur'an*, *Beyânü'l-Kur'an*, *Me'âni'l-Kur'an* şeklinde ilimlere ayırabilir; hatta bir diğeri, daha derinleştirmek ve yoğunlaştırmak için bu alanların herbiri altında incelenen *İsti'ârâtü'l-Kur'an*, *Teşbihâtü'l-Kur'an*, *Mecâzâtü'l-Kur'an*, *İltifâtü'l-Kur'an*, *İtirâzâtü'l-Kur'an*, *İcâzû'l-Kur'an* vb. konuları Kur'an ilmi sayabilir. Dolayısıyla bakış açısına göre Kur'an ilimlerinin sayısı da artıp azalabilir. Ama vakıa olan bir şey var ki Kur'an'ı açıklamaya vasıta olan ve ona hizmet eden her bir alanın Kur'an ilmi olarak değerlendirilmesidir; sayısı kaç olursa olsun, yeter ki Kur'an'ı anlamaya vasıta olsun.

Kuşkusuz bu ilimlerin ortaya çıkışı ve gelişmesinde çok değişik sebepler bulunmaktadır. Bunlar arasında derinleşme ve uzmanlaşma arayışı; şartların zorlaması; bilimin gelişimi; ortaya çıkan sorunlara çözüm arayışı; teârüz ve çelişkileri giderme ihtiyacı; metodoloji oluşturma çabası sayılabilir. Sonuçta ilimler için bir gelişim ve açılım süreci içerisinde bir vakıa olduğuna göre,

⁶ Zerkeşi, Bedruddin, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1984.

⁷ Suyûtî, Celâlüddîn, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, tah.: Mustafa Dîb Boğa, Dîmeşk-Beyrut, 1987.

⁸ Suyûtî, Celâlüddîn, *et-Tahbîr fi İlmî't-Tefsîr*, tah. Züheyr Osman Ali Nur, Mekke, 1983.

⁹ İbn Akîle, Cemâlüddin Muhammed el-Mekki, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'an*, el-İmâretü'l-Arabîyyetü'l-Muttehide, 2006.

¹⁰ Zerkeşi, *Burhân*, 1/16-17.

Kur'an'ın anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkı sağlayacak Kur'an ilimleri kapsamına yenilerini ihdas etmek mümkün gözükmektedir. Hatta mevcut Kur'an ilimlerine yoğunlaştığımız zaman kapsamdaki bazı kısımların (Kur'an tarihi, tefsir tarihi gibi) Ulûmu'l-Kur'an çerçevesinden çıkarılıp müstakil bir alan haline getirilmesi gerekirken, gerek dil düzeyinde gerekse hâricî ilimler açısından Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacak başka ilimleri ve araçları kapsama dahil etme imkânının varlığını görebiliriz. Yeter ki Kur'an'la ilintili olsun, Kur'an'ın belli bir kısmının veya bütünün anlaşılmasına katkı yapsın.

Kur'an ilimleri kapsamındaki tüm ilimlerin günümüze kadar bir gelişim gösterdiği bir vakaıdır. Kuşku yok ki bu gelişim, her bir ilimin kendi yapısıyla ilintili olduğu gibi, onu inceleyen bilim adamlarının bakışıyla; hatta zaman ve mekanın ihtiyaçlarıyla da alakalıdır. Bir örnek üzerinde somutlaştırmaya çalışalım. Örneğin *Ğarîbü'l-Kur'an* ilmi, Arabın arabu'l-hulles olduğu ilk dönemde dar çerçevedeki kelimeleri kapsayan bir olgudur ki İbnü'l-Ezrak'ın İbn Abbâs'a sorup da aldığı cevaplardan teşekkül ettirdiği kitabındaki garip kelimeler 200 civarındadır. Arapların dışında başka milletlerin müslüman olmasına ve dilin bozulmasına (lahn) paralel olarak ğarîb kelimelerin kapsamı genişlemiş; bu yüzden ğarîb literatürünün özellikle Rağb'la birlikte tam bir Kur'an sözlüğüne dönüşmesine sebep olmuştur. Çünkü hem kemiyet hem de keyfiyet açısından ğarîb tanımlaması, önceki araplar için farklı iken, sonraki Araplar için daha farklılaşmış; hele hele acemler için ise bambaşka olmuştur. Bu yüzden de her dönemde ve mekanda yazılan *Ğarîbü'l-Kur'an* eserlerinin içeriği, sistematığı ve tavrı farklı olmuştur. Aynı mesele, tüm Kur'an ilimleri için de düşünülebilir.

Kur'an ilimlerinin ortaya çıkışında tespit edebildiğimiz kadarıyla etkin ve belirleyici unsurlar şunlardır:

a) Tanıtma ve tanımlama: Kur'an ilimlerinde birinci sırayı bu saik almaktadır. Bu bağlamda tüm Kur'an ilimlerinde bu unsur ciddi fonksiyon icra etmektedir. Örneğin Kur'an düzleminde şekil ve muhtevasıyla ilgili tanıtım ve tanımlama eylemleri "*Tarîfu'l-Kur'ân, Esmâü'l-Kur'ân, Tencîmü'l-Kur'ân, Tenzîlü'l-Kur'ân, Âyü'l ve Suveru'l-Kur'ân, Tertîbü'l-Kur'ân, Fevâsîlu'l-Kur'ân, Fevâtihu's-Süver, Hevâtîmü's-Süver*" gibi ilimlere konu olmaktadır. Tefsir düzleminde tefsîrin kapsamı, te'vîl olgusu, şartları, çeşitleri konuları; dirâyet ve rivâyet tefsirinin boyutları; tefsir tiplerinin yöntemleri; Kırâat düzleminde de kırâat farklılıklarının terminolojisi, çeşitleri, kuraların ve kırâatlarının tanıtımı ele alınmaktadır.

b) Tarihsel gelişim ve süreç oluşturma: Bu saik, Kur'an, tefsir ve kırâat alanlarının tarihsel sürecini takip etme şeklinde gelişmektedir. Bu bağlamda Kur'an, tefsir ve kırâat faaliyetlerinin başlangıçtan günümüze tarihsel sürecini oluşturma

şeklinde gelişmektedir Kur'an düzleminde *Tarihu'l-Kur'an* başlığında *Kitâbetü'l-Kur'an*, *Hıfzu'l-Kur'an*, *İstinsâhu'l-Kur'an*, *Cemü'l-Kur'an*, *Resmü'l-Mushaf* gibi ilimler; Tefsir düzleminde *Tarihü't-Tefsir* başlığı altında dirâyet ve rivâyet tefsirin tarihi gelişimi; tefsir tiplerinin tarihsel gelişimi (Bütünsel tefsir; parçacı tefsir, luğavi tefsir, fikhî tefsir, edebî tefsir, bilimsel tefsir, işârî tefsir vb.); Kırâat düzleminde ise *Tarihü'l-Kırâat* başlığında (kırâat ve yedi harf meselesi; problemleri ve kırâat ekolleri ve kırâat farklılıkları konuları) tarihsel süreçte ele alınmaktadır.

c) Sorun ve tearüz çözmeye: Kur'an, tefsir ve kırâat düzleminde tartışmalı ve sorunlu alanlara çözüm üretmek üzere bir kısım ilimler ihdas edilmiştir. Bu bağlamda örneğin *Masdarü'l-Kur'an*, *Ğaribü'l-Kur'an*, *Mübhemâtü'l-Kur'an*, *Mecâzü'l-Kur'an*, *Müşkilü'l-Kur'an*, *Müteşâbihâtü'l-Kur'an*, *İ'râbü'l-Kur'an*, *Vücûhu'l-Kur'an* gibi Kur'an ilimleri ilgili olduğu alanlardaki problemleri çözmeye çalışmaktadır. Bu kapsama, “*nesh, esbâb, müteşâbih*” gibi alanlar da dahil edilebilir.

c) Arap dilinin şaheseri olmasını ispat: Bu kısımda genel anlamda *İ'câzü'l-Kur'an*, *Üslûbu'l-Kur'an* ve *Münâsebatü'l-Kur'an* başta olmak üzere nahiv ve özellikle belâğat ve alt bilim dallarıyla ilgili ilimler görev yapmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın harf düzeyinden başlayıp kelime, terkip, cümle, pasaj ve tüm Kur'an metni ile alakalı tüm morfolojik, sentaktik ve retorik yapılanmalar, bu saikin ürünleri olarak ortaya çıkmaktadır.

d) Terimleştirme ve Kavramlaştırma: Bu kısımda ise Kur'an müfredatının kategorize edilip isimlendirilmesi ve çerçevesinin tayin edilmesi şeklinde oluşmaktadır. Bu bağlamda “*muhkem-müteşâbih*”, “*âmm-hâss*”, “*mücmel-mübeyyen*”, “*mutlak-mukayyed*”, “*mantûk-mefhûm*”, “*zâhir-bâtin*”, “*mukaddem-muahher*” gibi çeşitler, bu alana örnek verilebilir.

e) Dilsel paradigmatik olgulara yoğunlaşma: Bu kısım ise Kur'an'daki Arap dili ile ilişkili bazı dilsel olguları anlama ve çerçevesini tayin etmeyi kapsamaktadır. Arap dilindeki “*emsâl*”, “*kasâs*”, “*kasem*”, “*iştirâk*”, “*nidâ*” ve benzeri dilsel olguların Kur'an düzleminde *Emsâlü'l-Kur'an*, *Kasasu'l-Kur'an*, *Aksâmü'l-Kur'an*, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, *Nidâü'l-Kur'an* gibi ilimler haline getirilmesi, örnek verilebilir.

f) Hâricî araçları ve fonksiyonlarını tespit etme: Bu saik, Kur'an'ın dışında yer alan ama anlaşılmasında ve yorumlanmasında etkin olan hâricî araçlar ve elemanları tespit etme ve bunların fonksiyonunu ortaya koyma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda örneğin *sebeb-i nüzûl*, *nesh*, *şiiir*, *fedâil*, *hadis*, *pozitif ve sosyal bilimler*, *rivâyetler (sahabe, tabiun, etba ve öteki ulema)*, *öteki kutsal kitap verileri (Tevrat, İncil / İsrailiyyât)* vb. alanlar sayılabilir.

e) **Metodolojik alt yapı oluşturma ve yöntem geliştirme:** Kur'an ilimlerinde ötekilerinin yanında her bir ilim içerisinde ilgili ilmin Kur'anın anlaşılması ve tefsir edilmesindeki prensipleri ve yöntemleri ortaya koyma şeklinde bir bakışı da içinde barındırmaktadır. Yukarıda sunduğumuz a ve b maddelerinin dışındaki tüm alanlarda bu unsuru görmek mümkün gözükmektedir.

Şimdiye kadar gelen Ulûmu'l-Kur'an eserleri gözden geçirildiğinde, mevcut ilimler çeşitli kategorilere ayrılabilir. Örneğin Ğanım Kaddûrî, Ulûmu'l-Kur'an'ın kategorilerini dört kısım olarak sunmaktadır: a) Kur'an'ın kaynağı ve inzâli, b) Kur'an'ın kitâbeti, cemi, istinsâhı, c) Kur'an'ın tilâveti-kırâati, d) Kur'an'ın tefsîri ve âyetlerinin anlaşılması.¹¹ Bunun dışında değişik kategorilere ayırmak mümkün olmakla birlikte, Ulûmu'l-Kur'an eserleri üzerinde yaptığımız kısa bir tarama neticesinde Kur'an ilimlerinin şu kategoriler altında ele alındığını müşahede ettik.

A) Kur'an'ın tanıtımı ve iç yapısı: a) Tarîfu'l-Kur'an, b) Esmâu'l-Kur'an, c) Tencîmü'l-Kur'an, d) Tenzilü'l-Kur'an, e) Âyü'l ve Suveru'l-Kur'an, f) Tertîbü'l-Kur'an, g) Fevâsilü'l-Kur'an, ğ) Fevâtihüs-Süver (hurufu'l-mukatta'a), h) Hevâtimüs-Süver...

B) Tarihu'l-Kur'an: a) Kitâbetü'l-Kur'an, b) İstinsâhu'l-Kur'an, c) Cemü'l-Kur'an, d) Resmü'l-Mushaf...

C) Kırâat İlmî: a) Âdâbü'l-Kur'an, b) Kırâat Çeşitleri, c) Kırâat uleması, d) Tecvid, e) Asvât, f) Vakf-İbtidâ, h) İhticâcü'l-Kırâat, g) Ehrufu's-seba...

D) Tefsir ve Tefsir tarihi: Hadisle tefsir, şiirle tefsir, akvâl ve âsâr ile tefsir, tefsir çeşitleri, tabakatü'l-müfessirin, müfessirin bilmesi gereken ilimler...

E) Metin Dışı Kur'an ilimleri: a) Esbâbu'n-Nüzûl, b) Nevâsihu'l-Kur'an, c) Fedâilu'l-Kur'an, d) Akvâl ve İsrailiyyât, e) Hadîs, f) Şiir...

F) Dil Merkezli Kur'an İlimleri: a) İ'câzu'l-Kur'an, b) Muhkem-Müteşâbih, c) Âmm-Hâss, d) Mücmel-Mübeyyen, e) Mutlak-Mukayyed, f) Mantûk-Mefhûm, g) Mukaddem-Muahher, ğ) Vücûh ve'n-Nezâir, h) Ğarîbu'l-Kur'an, ı) İ'râbu'l-Kur'an, i) Müteşâbihü'l-Kur'an, k) Müşkilü'l-Kur'an, l) Mübhemâtü'l-Kur'an, m) Mecâzü'l-Kur'an, n) Üslübü'l-Kur'an, Bedî'ü'l-Kur'an, Beyânü'l-Kur'an, Me'âni'l-Kur'an...

G) Kur'an paradigmatları: a) Kasasu'l-Kur'an, b) Emsâlü'l-Kur'an, c) Aksâmu'l-Kur'an, d) Cedelü'l-Kur'an, e) Münâsebâtü'l-Kur'an, f) Havâssu'l-Kur'an, g) Hitâbu'l-Kur'an, h) Nidâü'l-Kur'an...

¹¹ Hamed, Ğanım Kaddûrî, *Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'an*, Amman, 2003, s. 7.

Kur'an ilimlerinin bu kategorilerinin kapsamındaki çeşitler, yazarlara göre farklılaşabilmekte; bazılarının zikrettiklerini bazıları almayabilmektedir. Ayrıca bu kategorilerin kapsamına başkalarını da eklemek mümkün gözükmemektedir ki mevcut her bir çeşidin farklı zaman dilimlerinde kapsama eklenmesi, bunu doğrulamaktadır. İlaveten Kur'an ilimleri kapsamına baktığımızda, özellikle sorunlu alanlar olmak üzere, bir kısım olgular Kur'an ilmi olarak değer görürken, Kur'an'ın anlaşılmasında fonksiyonu olmasına rağmen birçok alanın ihmal edildiğini; hatta aynı paraleli veya paydayı paylaşan ilimlerden bir kısmı Kur'an ilmi olurken, ötekilerin ilgili eserlerde yerini almadığını müşahede edebiliyoruz. Şöyle ki nahiv açısından *İrâbu'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-hurûf*, *Müşkilü'l-Kur'an* gibi konular Kur'an ilmi olarak yer alırken; nahvin öteki alanları ve konuları yer almamaktadır. Örneğin Kur'an müfredâtında çok yoğun bir şekilde etkin olan sarf ilmi kapsam dışında kalmaktadır. Yine dil bağlamında yabancı ve az bilinen kelimelerin açıklaması bağlamında *ğaribü'l-Kur'ân*; müphem ve kapalı kelime ve müfredâtın açıklanması bağlamında *mübhematü'l-Kur'ân*, çokanlamlılıkla ilgili olarak *vücûh ven nezâir* yer alırken, örneğin *Mütেকâribâtü'l-Kur'ân*, *Ezdâdü'l-Kur'ân*, *Asvâtü'l-Kur'an* bir Kur'an ilmi olarak değer kazanmamaktadır. Belâgat düzleminde beyân ve bedî ilminin belli konuları yer alırken, bazıları ihmal edilmektedir. Modern dönem dikkate alındığında, örneğin kıssaların açıklanmasında etkin olacak olan “arkeoloji ve antropoloji”; Kur'ânda aile ve cemiyet düzlemindeki sistematiği ortaya koyan âyetlerin açıklanmasında “sosyoloji”; kevnî âyetlerin açıklanmasında “jeoloji, astronomi, astro-fizik”; varlıklar dünyasının anlamlandırılmasında “pozitif bilimler” Kur'an ilimleri içerisinde değerlendirilebilir. Bir örnekle izah etmeye çalışalım. Kur'an'da sema ile ilgili muhtevaların açıklanması, ilk dönemden bu yana tefsir açısından farklılık arz etmektedir. Sema denince ilk dönem içerisinde gözle görülen yıldızlarla kaplı yukarıdaki alemi ifade ederken, astronomi ve astro-fizik bugün gökyüzüyle ilgili ileri düzeyde keşiflerde bulunmuştur. Bugün bu ve benzeri bilimlerin verileri semanın anlamlandırılmasında fonksiyon icra edebilmektedir. Her bir keşif, yeni bir tefsir anlamına gelebilir. Bu yüzden kaba bir sema olgusundansa, belli düzeyde keşfedilmiş ve aralanmış bir sema anlayışı daha açıcı ve açıklayıcı olacaktır; bu ilimlerdeki her bir gelişme, yeni açılımları beraberinde getirecektir. Sonuç itibariyle Kur'an'daki her bir muhtevayı ve içeriği anlamlandıracak her türlü araç, pozitif anlamda değerlendirmeye alınabilir; alınmalıdır.

Sonuç itibariyle gerek yukarıda verdiğimiz Ulûmu'l-Kur'an tanımı; gerek Ulûmu'l-Kur'ân'ın alt çeşitleriyle zaman içerisinde gelişen ve çeşitlenen bir olgu olması gerçeği, Kur'an'ı anlamlandıracak ve yorumlayacak farklı unsurla-

rın birer Kur'an ilmi olarak kapsama dahil edilebileceğini ortaya koymaktadır ki tebliğimiz, Kur'an'da mütekârib (yakınanlamlı) müfredâtı anlamlandırılan furûk nazariyesinin bir Kur'an ilmi olabilirliğini tartışmayı deneyecektir.

I. FURÛK NAZARİYESİ (EL-FURÛKU'L-LUĞAVİYYE): GENEL ÇERÇEVE

A) Tarihsel Süreç ve Literatür: *Arap Dili*, dünyâ dilleri içerisinde kelime stoku açısından zengin ve şekilci dillerden biridir. Hicrî II. asırda *Arap Dili*'ndeki kelimeler, çeşitli sebeplerle risâlelerde *cem*' edilmiştir. Bunlar içerisinde özel olarak bir *anlama* gelen kelimeler de bazı risâlelerde toplanmıştır. Hicrî III. asrın başlarına kadar *cem*'edilen bu birikimin bütünü, *aynî* olsun, *takrîbî* olsun, *müterâdif* olarak görülmüştür. İbn Arabî (v. 231), ilk olarak *terâdüf* birikimini şu ifâdeleriyle sorgulamaya açmıştır: “*Arab'ın bir ma'nâya hamlettiği iki harfın (lafz) her birinde, ötekinde olmayan bir anlam vardır..*”¹² Peşine Câhız (v. 255), insânların birtakım *lafızları* kullanırken *farklara riâyet etmeksizin* kullandıkları¹³ şeklinde sitem etmiştir. Erken dönemde İbn Kuteybe (v. 276), *Edebü'l-Kâtib*'inin bir bölümünü *takvîmü'l-lisân* (dil'in tashîhi) maksadıyla *furûka* ayırmıştır.¹⁴ Sonraki dilciler, bu itirâzı geliştirmişler; örneğin Sa'leb (v. 291) hocasından etkilenmiş, tartışmayı biraz daha renklendirmiştir.¹⁵ Hakîm et-Tirmizî (v. 320), *Kitâbü'l-Furûk*'u¹⁶ ve *Beyânü'l-Fark beyne's-Sadr ve'l-Kalb ve'l-Füâd ve'l-Lübb*'ü¹⁷ ile erken dönemde *furûk*un pratiğini sunmuştur. İbn Enbârî (v. 328),¹⁸ İbn Deresteveyh (v. 347)¹⁹ ve İbn Fâris (v. 395),²⁰ *furûk*un temellerini atmaya başlamış, “*kelimelerin linguistik açımları, etimolojik yapıları, sarfî ve nahvî durumları, zât-sıfat ayırımı, varlıklar arası farklı isimlendirmeler, isti'mâl-vaz' ikilemi, ta'lil meselesi, lehçe farklılığı, ıktirâz (kelime aktarımı), delâlet tiplerini*” vb. konuları tartışarak *furûk*

¹² İbn Enbârî, Muhammed b. Kâsım, *el-Ezdâd fi'l-Luğa*, tah.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kuveyt, 1960, s. 7; Suyûtî, Celâlüddin, *el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luğa ve Envâihâ*, ys., ts., 1/399-400; Ziyâdî, Hakîm Mâlik, *et-Terâdüf fi'l-Luğa*, Bağdat, 1970, s. 198.

¹³ Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, tah.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mısır, 1968, 1/20.

¹⁴ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Edebü'l-Kâtib*, şerh: Ali Faûr, Beyrut, 1988, s. 23-40.

¹⁵ Suyûtî, *Muzhir*, 1/403; Ziyâdî, *Terâdüf*, s. 198.

¹⁶ Hakîm et-Tirmizî, *Kitâbü'l-Furûk*, Süleymâniye Ktp., Ayasofya, nr: 1975, 102 vr.

¹⁷ Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü'l-Fark beyne's-Sadr ve'l-Kalb ve'l-Füâd ve'l-Lübb*, neşr.: Nicholas Heer, Kâhire, 1958.

¹⁸ İbn Enbârî, Muhammed b. Kâsım, *el-Ezdâd fi'l-Luğa*, tah.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kuveyt, 1960, s. 7-8; Suyûtî, *Muzhir*, 1/400-401.

¹⁹ Cebbûrî, Abdullâh Ahmed, *İbn Deresteveyh ve Kitâbühu Tashihü'l-Fasîh*, (Master), Bağdat Üniversitesi, Bağdat, 1972, 2/333-334; Suyûtî, *Muzhir*, 1/384-385; Ziyâdî, *Terâdüf*, s. 200. Ayrıca bkz. Askerî, Ebû Hilâl, *el-Furûk fi'l-Luğa*, Beyrut, 1991, s. 12.

²⁰ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *es-Sâhibi fi Fikhi'l-Luğa ve Süneni'l-Arab fi Kelâmihâ*, Kâhire, 1910, s. 15, 65, 171. Ayrıca bkz. Suyûtî, *Muzhir*, 1/404.

alanının alt yapısını teşekkül ettirmişlerdir. Nihâyetinde Ebû Hilâl el-Askerî (v. 395), *Furûk* adlı pratik eseriyle hem uygulamasını hem de mukaddimesiyle bazı *furûk* tespit tekniklerini ortaya koyarak *Furûk Nazariyesine* zemin hazırlamıştır.²¹ Süreç Seâlibî'nin (v. 429) *Fıkhü'l-Luğâsiyle* devâm etmiş; aynı dönemde bir *furûk* eseri yazmayı düşünen Râğib el-İsfahânî (h. V. asrın başı), *Müfredât ve Tefsîr*'i başta olmak üzere öteki eserleriyle halkada yerini almıştır. Râğib'dan sonra ise Necefi'nin *et-Tuhfetü'n-Nizâmiyye'si*, Nüreddîn el-Cezâirî'nin *Furûku'l-Luğât*'ı, Bursevî'nin *Furûk-i Hakki'si*, Yesûî'nin *Ferâidü'l-Luğâsının* birinci cildi (*Furûk*) ve Lebâbidî'nin *Letâifü'l-Luğâsının* bir başlığı; Binti-i Şâtî'in *el-İ'câzü'l-Beyânî li'l-Kur'ân*'ın bir bölümüyle bilfiil devâm etmiştir. Ayrıca Süleymâniye Kütüphanesi'nde bizzat incelediğimiz Abdüsselâm et-Tırnavî'nin *el-Furûk*'u,²² yazarı belli olmayan biri 10 varaklık, öteki 89 varaklık iki *el-Furûk*²³ adlı eser, bir de Ömer b. Ali el-İspirî'ye âit *er-Risâle fî Ma'ne'l-Hamd ve's-Sükr ve'l-Farkı beynehümâ*,²⁴ müellifi belli olmayan *Risâle fî'l-Fark beyne elhamdulillâh ve hamden lillâh*²⁵ ve Hazrecî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed'in (v. 1044), *Risâle fî'l-Fark beyne'l-Vaşfi ve's-Sıfat*²⁶ bu geleneğin yazma eserleridir. Yine Abdulkadîr Mağribî'ye âit “*el-Fark beyne's-Seneti ve'l-Âmmi fî'l-Lugati'l-Arabiyye*”²⁷ adlı makâle ile bizim Râğib özelinde yaptığımız “Yakınanlamlılık ve Nüans”²⁸ adlı eserimiz, bu zincirin modern denemeleri sayılabilir. Bunlara ilâveten Şerîf Cürçânî'nin *Ta'rîfât*'ı, Ebu'l-Bekâ'nın *Külliyât*'ı; İbn Baytar'ın *Mustalahât*'ı, *furûka* önem veren sözlüklerden bazıları olarak *furûkun* yan literatürü sayılmaktadır.²⁹ Bunların yanında başlangıçtan günümüze yazılmış bütün *terâdüf* kaynakları da *potansiyel birer furûk kaynağı* olarak literatürün yan alanını oluşturmaktadır.³⁰

²¹ Askerî, *Furûk*, s.13, 16, 19. bkz. Chaudhary, Mohammad Akram, “Al-Furûq al-Lughawiyah: the Cultivation of a Genre”, *IS*, 26/1, İslâmâbâd, 1987, s. 67.

²² Süleymâniye Ktp., Fâtih, 5349 (23 vr).

²³ Birinci yazma: Süleymâniye, Kılıç Ali Paşa, 851 (1-10 vr); ikinci yazma: Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, 3634/1 (12-99 vr).

²⁴ Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi, no: 759 (1-9 vr.). (İlgili risâle, tarafımızdan tenkitli neşriyle yayınlanmıştır.)

²⁵ Mektebetu Merkezi Bahsi'l-İlmi, Mekke, Mecâmi', 17/737.

²⁶ Mektebetu Merkezi Bahsi'l-İlmi, Mekke, Mecâmi', 7/23.

²⁷ *Mecelletü Mecmei'l-İlmi'l-Arabî*, Dimeşk, 1933, c. 3-4, s. 181-183.

²⁸ Kara, Ömer, *Kur'ân Lügatçiliği ve Tefsîrde Yakınanlamlılık ve Nüans-Râğib el-İsfahani Örneği-*, Ahenk Yay., Van, 2007.

²⁹ *Terâdüf-furûk* tartışmasının tarihsel konsepti hakkında geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Kara, Ömer, “Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Olgusunun ‘Furûk’ Paralelinde Tarihsel Süreci ve Arkaplanı -el-Furûku'l-Luğaviyye'ye Giriş- (I)”, *Ekev*, yıl: 7, sayı: 14, 2003, s. 199 vd.

³⁰ *Terâdüf* kaynaklarının potansiyel *furûk* kaynağı olduğunu görmek için bkz. Kara, Ömer, “Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Literatürünün ‘Furûk’ Paralelinde Tespit ve Tahlihi -el-Furûku'l-Luğaviyye'ye Giriş- (II)”, *ANÜİFD*, cilt: 45, sayı: 2, Ankara, 2004, s. 221 vd.

B) Leksikolojik ve Leksikografik Yapı: Temel *furûk* alanı, kendi içinde *leksikolojik* bir tür olacak şekilde bir literatüre sâhip olduğu gibi *leksikografik* (sözlük yapım sanatı) açısından da kendi içinde bir yapı sergiler. Şöyle ki klasik dönemden modern döneme doğru biraz *farklılık* göstermekle berâber genel itibâriyle *el-fark beyne* kalıbıyla iki veya daha fazla *mütekâribi* başlığına taşımak sûretiyle *fark* malzemelerini sunarlar. Askerî'nin eserinde genel bâb başlıklarının altında *el-fark beyne* alt başlıkları oluşturulmuş olmakla berâber, sonraki eserlerde genellikle sâdece *el-fark beyne* başlıklarıyla sunulmuştur. Madde iç tasarımı ise iki veya daha fazla *mütekâribin etimolojik, morfolojik, sentaktik, delâlet tiplemesi, fonetik tipleme, sıfatların isimleş(tiril)mesi, derecelenme, varlıklar arası ayrıntılar, familyatik duruşlar* şeklindeki *furûk* tespit metodlarından hangisiyle ilgili *farklar* var ise bunlara göre teşekkül ettirilmektedir.³¹

Furûk literatürü, amaç açısından temelde Arap dil stokuna; dolayısıyla da sâdece *linguistik farklılıklara* odaklanmayı hedefler. Ne var ki *furûk* literatürü, pratik olarak ortaya koyduğu malzeme açısından çok değişik yönlerden eleştiriye tâbi tutulmaktadır.³² Söz konusu eleştiriler, her şeye rağmen, *furûk* alanında eser veren bilginlerin ortaya koyduklarına bir sıkıntı getirmemektedir. Sonuçta onlar üzerine düşeni yapmış, sonra gelenler onların koyduğu yerden konuyu devâm ettir(e)memişler-dir. Bu, özellikle de eleştiri yapanlar için geçerlidir. Çünkü bir Askerî ve diğerleri, *furûk* alanını tâ hicrî V. asırlarda ortaya çıkarmış ve eser ortaya koymuşlardır; hattâ daha ileri giderek, iki *mütekârib* arasında *farkların* nasıl tespit edileceğine dâir tespit metodlarından bazılarını bile saptamışlardır. Görebildiğimiz kadarıyla meseleye bütüncül yaklaştığı ve daha derinlere inildiği; örneğin tespit teknikleri daha artırılıp geliştirildiği zaman *furûk* bir *leksik* türü aşip bir *Furûk Nazariyesi* olarak ortaya konabilecek bir potansiyele sâhiptir.

Furûk literatürü, *furûk* anlayışı için bir başlangıçtır; daha ileri ve kapsamlı teorik ve pratik *furûk* eserlerinin ortaya çıkarılması için –söz konusu eleştiriler de göz önüne alınarak– bir *Furûk Nazariyesinin* bütün yönleriyle geliştirilmesi gerekmektedir ki bu işe özellikle Arap dilcilerinin el atması, son derece önem arz etmektedir.

C) Terâdüf ve Furûkun Olgusallığı İle İlgili Argümanlar: Tarihsel bağlamıyla, *terâdüf-furûk* tartışması cihetinden baktığımızda, başlangıçta dilciler bütün müfredâtı cem' ederken, risâlelerde bu birikimi de toplamışlardır. Ama İbn Arabî ile başlayan süreçte, *terâdüf* birikimi yol ayrımına gelmiş; ciddî tartışmalara sahne olmuştur. Böylece *terâdüf* konusunda dilciler iki kategoriye ayrıl-

³¹ Örnek olarak bkz. Askerî, *Furûk*, s. 41-42.

³² Bkz.: Ziyâdi, *Terâdüf*, s. 222 vd.; Kara, *Yakınanlamlılık ve Nüans*, s. 41 vd.

mişlardır: Terâdüfçü kanat ve furûkçu kanat. Birinci grup, gerek teorik olarak, gerekse pratik olarak –ister *aynî* ister *takrîbî* olsun– bir *anlam* paydasında yer alan kelimelerin hepsini *müterâdif* saymışlardır. İkinci grup ise dilin *vaz'* mantığı ve Arapça'nın şekilci dil yapısı gereği, değişik gerekçeler ileri sürerek bir payda altında yer alan onlarca, yüzlerce kelimenin tam *müterâdif* olarak nitelenemeyeceğini; vâkıa ve pratik olarak bu kelimelerin aralarında *nüanslar* bulunduğunu benimsemişlerdir. Birinci grup, ilgili olguya *ortak anlam* cihetinden bakarken, ikinci grup, *nüans* cihetinden yoğunlaşmıştır. Ve günümüze kadar her iki akım da, kendi duruşuyla müntesiplere sâhip olmuş, literatür geliştirmiştir.

Birikimin tartışılması cihetinden; bir anlamda *terâdüfün* ve *furûkun* olgusallığı açısından baktığımızda, terâdüfçüler ve furûkçular, kendilerini savunma açısından farklı argümanlar ileri sürmüşlerdir. Her iki tarafın argümanları değerlendirilince, furukçuların hem dilin mantığına uygun; hem de tutarlı ve sonuç açısından faydalı olduğu görülmektedir.³³

D) Fayda Açısından Terâdüf ve Furûk Mukâyesesi: *Terâdüf* anlayışına karşı *furûk* anlayışının önemini, birkaç madde ile özetleyerek konumuzu bitirelim.

1) *Terâdüf*, kolaycıdır; toptancıdır; kolaylık taahhüt eder. *Furûk* ise, yapısı itibâriyle *zora* taliptir. *Kolaycı* ve *toptancı* değildir. Kolaylık vadetmez; derin incelemeyi ve dilsel birikime sâhip olmayı önceler. *Yakınanlam* ilişkisi içerisinde olan kelimelerin arasındaki *nüansları* tesbite kendini adar.

2) *Terâdüf*, şekilcidir; tamâmen *lafza*, *metne* odaklanır. Hitâbette *fonetik âhengi* gözetir; metnin veya hitâbetin secîli ve kâfiyeli olmasına çalışır. Sonuçta, kurulan metnin daha çok formel *retorizmine* ve *sanatsallığına* kendini adar; *anlamı* ikinci plâna iter. *Furûk* ise *lafızların ma'nâların* kalıpları olduğunun şuurundadır. O, *lafız* yanında *anlamın* da eşsizliğine ve retorizmine kendini vakf eder. *Ma'nâyı* ön plâna çıkarır; ama *lafızlar*, *ma'nânın* elbiseleri olarak hep yanında yer alır. *Terâdüf*, *secî* ve *kâfiye* uğruna kelimenin yüklendiği *nüansları* fedâ ederken, *furûk* buna isyân eder. *Furûk* kelimelerin içeriksel alanını önceler; formel yapılarını *ma'nâlar* için bir araç olarak görür.

3) *Terâdüf*, bir *müsemma* veya nesne için birçok kelimenin varlığını, *kelime haznesinin genişliği* ve *dilin ifâde kabiliyetinin kapsamlılığı* için bir argüman olarak görür. *Furûk* ise kelimelerin *nüanslarının* tesbitinin, bu kelimelerin varlığının inkârı anlamına gelmediğini vurgular. Tek *anlam* çevresinde bunca kelimenin varlığının; *lafız* olarak bir kalabalığı ifâde ettiğini; *furûk* ile bu *anlamsız lafız kalabalığından*

³³ Terâdüf ve furukun olgusallığı bağlamında her iki tarafın sunduğu argümanlar ve karşıt argümanlar ve değerlendirmesi için bkz. Kara, *Yakınanlamlılık ve Nüans*, s. 45 vd.

kurtulup hem *lafzın* çokluğunu muhafaza ettiğini, hem de *ma'naların* çeşitlendiğini savunur. Bir anlamda *terâdüfte* çok *lafız-kıt/sathî/sığ ma'nâ* anlamsızlığına karşılık; *furûkta* *lafız* çokluğu ile beraber *ayrıntılanmış*, kimliklendirilmiş, *detaylandırılmış*, kategorize edilmiş *anlam* çeşitliği, zenginliği ve derinliği söz konusudur.

4) *Terâdüfte*, bir *müsemma* için çok kelimenin varlığı, *anlam kapalılığı* ve *gizliliği* için bir anahtar olarak sunulur. Halbuki, *terâdüfün* yaptığı salt bir tefsirdir; şerhtir. *Furûk* ise salt tefsiri aşar; te'vîlin derin ummanlarına dalar; *terâdüfün* bire bir *anlam* tekrârının ötelere ulaşır; kelimelerin genel şemsiye altındaki derin ve gizli *anlam*larını keşfetmek suretiyle *tefsiri* ve *şerhi* kuru ve formel bir tekrârdan kurtarır; *renkleriyle* ortaya konmuş kelimeleri otantik *anlamıyla* tefsir ettirir.

5) Dilde *te'kit* diye bir yapı vardır. Dildeki ifâdeleri pekiştirme yollarından biridir. *Terâdüfün te'kit* misyonuna soyunması, *furûku* ilgilendirmez; *te'kite* kendi görevini yapmasına imkân verir; kendisini *nüansların* tesbitine odaklar. *Anlamsız* kelime tekrârındansa, kimliklerle ve *farıklarla* ayırt edilmiş kelimeleri önemser.³⁴

E) Terâdüf Birikiminin Kategorik Ayırımı ve Cüzi Terâdüfün Mecburi Kaderi: *Furûk*: *Furûk* geleneği içerisinde özellikle modern dönemde *terâdüf* birikimi sorgulanmış, iki veya daha fazla kelimenin tam *müterâdif* olabilmesi için, her ikisinin *lafız* olması (terkip, ibâre, cümlecik, deyimsel ifâde, vb. olmaması), *ma'nalarının* tam uyuşması; aynı zaman ve mekân diliminde olması; yani aynı zaman diliminde aynı dilin lehçelerine âit olması (zamanlarının *farklılaşması* ve başka dilden aktarılmaması), biri diğerinin *fonetik gelişiminin* bir sonucu olmaması (yani *kalb*, *ibdâl* vb. yollarla veya kelimenin *morfolojik* kalıplarının değişimiyle olmaması) şartları öne sürülmüştür.³⁵ Bu şartlara uyan kelimeler, *tam müterâdif*, uymayanlar ise *cüz'î müterâdif/mütekârib* olarak adlandırılmıştır. *Terâdüf* savunular da dâhil bütün dilcilerin ifâde ettiği gibi, bu şartları hâiz olan *tam müterâdif* sayısı, dilde son derece azdır; dolayısıyla bu şartlardan birine uymayan kelime, *cüzî müterâdif/ mütekârib (yakınanlamlı)* durumuna düşmektedir. Hâl

³⁴ *Terâdüf* ve *furûk* konusunda geniş bilgi için bkz. Chaudhary, "Furûq", 26/1/63-71; Alvânî, Mustafa, "et-Terâdüf ve'l-Furûk fi'l-Luğa", MA, cilt 4, 1981; Şâyi, Furûk, s. 25 vd.; Kılıç, Hulûsi, "Furûk", *DİA*, İstanbul, 1996, 13/222-3; Kara, "Furûk'a Giriş -I", 14/197-220; Kara, "Furûk'a Giriş -II", 45/219-253; Kara, "Furûk'a Giriş -III", 4:4/117-146; Kara, Ömer, "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf Birikiminin ve Sebeplerinin 'Furûk' Paralelinde Kritiği ve Kategorik Ayırımı -el-Furûku'l-Luğaviyye'ye Giriş (IV)-" (yayına hazır makale), s. 3 vd.; Kara, Ömer, "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf Olgusuna 'Kavram, Çeşit, Şart ve Gâye' Açısından 'Furûk' Paralelinde Eleştirel Yaklaşım -el-Furûku'l-Luğaviyye'ye Giriş (V)-" (yayına hazır makale), s. 2 vd.

³⁵ Bkz.: Ziyâdi, *Terâdüf*, s. 66 vd.

böyle olunca çok dar çerçeveli *tam terâdüf* birikimine karşın engin bir *mütekârib* stoku ortaya çıkmaktadır ki bu da *furûk* olgusunu zorunlu hâle getirmektedir.

F) Kavramsal Çerçeve: Furûk nazariyesinin şemsiye kavramı terâdüftür. Terimleşmesi çok geç zamanlarda olan terâdüf kavramı, ilk asırlarda *ihtila-fu'l-lafzeyn* ve *ittifakul maneyeyn* veya *bi manen vahid* gibi klişelerle karşılanmış; aynı olsun, takribî olsun tüm birikimi kapsar şekilde kullanılmıştır. İbn Arabî'nin eleştirisiyle beraber ilgili olgu tartışılmaya başlanmış; terâdüf, tam terâdüf (complete synonym/küllî terâdüf) ve kısmî terâdüf (near synonym / cüzi terâdüf) şeklinde ikiye taksim edilmiştir. Birinci kısım için tarihten bu yana bir takım şartlar ihdas edilmiş; kelimenin tam müteradifliği için modern dönemde yukarıda sunduğumuz ağır şartlar koşulmuş; bu şartlara uyan tam müteradif sayısının çok azlığına hükmedilmiştir. İkinci kısım ise, ilk olarak Rummânî ile mütekârib ismiyle kitap adında kullanılmış; terimi tam olarak ve kanıksayarak kullanan şahıs ise Rağıb el-İsfahani olmuştur. Sonuçta terâdüf, kelimelerin tüm açılardan ayniliğini ortaya koyarken, tekârüb kelimelerde ortak anlamın ötesinde bir nüansların varlığını ortaya koyan bir kavram olarak netleşmiştir.

Mütekârib kavramının tabii bir sonucu, fark ve furûk kavramıdır. Fark kelimesi, ortak bir anlamda birleşen iki veya daha fazla kelimenin aralarındaki nüansı ifade eden bir kavram olup çoğulu furûktur. Buradaki farklar, sadece linguistik ve leksik düzeydeki farklılıkları karşılamaktadır; bunun dışındaki teknik terimlerin; bilimler arası farklı kullanımları; arap dili ve edebiyatının verileriyle desteklenmeyen farklar kapsamın dışında kalmaktadır. *El-Furûku'l-Luğaviyye* terkibi veya kısaltılmış şekliyle Furûk ise luğavi kaydıyla hem bu olayı ayrıştırmakta; hem de söz konusu leksik türün ve nazariyenin ismi olarak tarihteki yerini almaktadır.

G) Kuramsal Çerçeve: Furûk Nazariyesi, Teknikleri ve Aşamaları: *Furûk Nazariyesi*, Arap dil stoku içerisindeki kelimelerden *anlam* açısından aynı veya yakın olanları *mütekârib* gruplar olarak teşekkül ettirip furûk tespit tekniklerini kullanarak her bir grup altındaki kelimelerin, *ortak anlamının* dışındaki *farklarını* çözümlenmeyi ve her bir kelimeyi *farklarıyla* kimliklendirmeyi hedefleyen bir *leksik-linguistik* nazariyedir. İlgili nazariyenin ilk *furûk* tespit tekniklerini Askerî, ilgili eserinin mukaddimesinde ortaya koymuştur.³⁶ Başka teknikleri tespit etmek de mümkün gözükmeyle beraber, Askerî'ye ilaveten şimdiye kadar bizim saptayabildiklerimizin bazıları şunlardır: *Kelimelerin etimolojik durumlarını araş-*

³⁶ Askerî, *Furûk*, s. 13-19.

tırmak; harf değişimi ve hareke değişimi gibi anlamı renklendiren morfolojik kalıpsal anlamlarını araştırmak; harf-i cerli ve cersiz kullanım gibi sentaktik prensiplerden faydalanmak, zıddiyet-mukâbiliyet ilişkilerini netleştirmek; umûmluk-husûsluk, mutlaklık-mukayyedlik gibi anlam tiplerini ortaya koymak; kalb, ibdâl gibi fonetik tiplerin ortak anlamın ötesindeki rengi yakalamak; bir aile içinde yer alan 'cins, tür, alt çeşitler' için sıfatların isimleş(tiril)mesi olayını tetkik etmek, ayırıcı niteliklerin tespiti gibi teknikleri kullanmak; varlıklar arası aynı müsemmanın farklı lafızlandırılmalarını tespit etmek; Arap Dili'nin şaheser konumundaki manzûm ve mensûr metinlerinin kontekstlerinden faydalanmak.

Yukarıda ortaya koyduğumuz yöntemlerden bir kısmı, doğrudan farkları ortaya çıkaran fonksiyonel bir görev üstlenirken, bir kısmı da kelimelerin tam müterâdif olmasının imkânsızlığını ortaya koyan yardımcı tekniklerdir. Birinci grupta "Etimoloji, Morfoloji (:harf değişimi, hareke değişimi), Sentaks (harf-i cerli-cersiz kullanımlar), zıddiyet-mukâbiliyet ilişkisi, umûmluk-husûsluk, mutlaklık-mukayyedlik, ibdâl ve kalb gibi fonetik tipler, varlıklar arası müsemmanın farklı isimlendirilişi, aynı grup içerisindeki müsemmaların ayırıcı nitelikleri, sıfatların isimleş(tiril)mesi, derecelenme" yer almaktadır. İkinci grupta ise "Sentaks (iki-daha fazla mütekâribin bir mübtedânın haberi olması, iki mütekâribin bir mevsûfun sıfatı olması, bir mütekâribin ötekini nitelemesi, bir mütekâribin ötekiyle aynı cümle ve konteks içinde atıflı veya atıfsız geçmesi vb.) ve metin konteksi" sayılabilir. Ayrıca bu tespit tekniklerinin bazen biri, bazen ikisi, farkları tespitinde rol oynayabilmektedir. Bunlar, sâdece Arap dil stoku içerisinde iki kelime arasında mevcut farkların olup olmadığını test etme imkânı sağlayan unsur görevi görürler. Yoksa bunların, yoktan fark üretme gibi bir fonksiyonları yoktur.

Furûk tespit eylemi, belli aşamaları olan bir faaliyettir. İlk aşama olarak, mütekârib grup seçimiyle başlar. Şemsiye kavram(lar) tespit edilir; mütekârib grup altına giren bütün kelimeler toplanır; önce ilgili kelimelerden yakın gruplarla ilişkisi olanlar ayrıştırılarak saydamlaştırılır. İkinci aşama olarak tespit edilen kelimelerin farkları, tespit metodlarından da faydalanılarak, saptanmaya başlanır. İlk olarak pratik *furûk* kaynaklarından hazır malzemeler tespit edilir. İkincil olarak, teknikler vâsıtasıyla mestûr farklar ortaya konur. Son aşama olarak ise farkları ortaya çıkarılmış olan mütekâriblerin kategorik ayırımı yapılır; çeşitli açılardan tasnif edilir; her bir mütekârib, ayırıcı vasıflarıyla kimliklendirilir. Bu konuda önemli olan husûs, mütekâriblerin fark olanlarını farklarıyla kimliklendirmek, hiç bir fark ortaya koymayan mütekâribleri ise müterâdif olarak etiketlemektir.³⁷

³⁷ Furûk tespit metodları ve aşamaları hakkında bkz. Kara, *Yakınanlamlılık ve Nüans*, s. 15 vd.

Furûk tespit metodlarıyla ortaya konan fark çeşitleri; etimolojik, morfolojik, sentaktik, varlıklar arası, familyatik, niteleyici, umûm-husûs, mutlak-mukayyed, derece farkları şeklinde tasnif edilebilir.

Sonuç olarak mütekârib kelimeler arasındaki farklar, Etimoloji, Morfoloji (harf değişimi, hareke değişimi), Sentaks (harf-i cerli-cersiz kullanımlar), zıddiyet-mukâbiliyet ilişkisi, umûmluk-husûsluk, mutlaklık-mukayyedlik, ibdâl ve kalb gibi fonetik tipler, varlıklar arası müsemmânın farklı isimlendirilişi, aynı grup içerisindeki müsemmâların ayırıcı nitelikleri, sıfatların isimleş(tiril)mesi, derecelenme” teknikleriyle tespit edilmekte; “Sentaks (iki-daha fazla mütekâribin bir mübtedânın haberi olması, iki mütekâribin bir mevsûfun sıfatı olması, bir mütekâribin ötekini nitelemesi, bir mütekâribin ötekiyle aynı cümle ve konteks içinde atıflı veya atıfsız geçmesi vb.) ve metin konteks” ile desteklenmektedir. Sonuçta furûk nazariyesi, her bir kelimenin ortak anlamının dışında kalan farkı fark ettirmek suretiyle kendi kimliğiyle ortaya çıkmasını; berrak bir anlamın keşfedilmesini sağlamaktadır.³⁸

II. FURÛK'UN KUR'ÂN İLMİ OLABİLİRLİĞİ VE TEMEL GEREKÇELERİ

Furûk nazariyesinin Kur'an ilmi olabirliğı için birçok sebep bulunmaktadır. Bu temel gerekçeleri, üç kısım olarak tasarladık. A) Kur'an açısından; B) Furûk Nazariyesi Açısından, C) Ulûmu'l-Kur'an açısından. Şimdi bunları kısaca izah edelim.

A. Kur'an Açısından

Kur'an merkezinde baktığımızda, furûk nazariyesi Kur'an'ın anlaşılmasında bir Kur'an ilmi olabilir.

1. *Çünkü Kur'an Arapça bir metindir; Arap dilinin tüm potansiyelini barındırır.*

Kur'ân, Arapça konuşan arap bir resul vasıtasıyla³⁹ nazil olmuş Arapça bir metindir ki bunu kendisi de defaatle vurgulamaktadır.⁴⁰ Kur'ân, Arapça'nın en üst düzeyde konuşulduğu bir sırada peygamberin edebi mucizesi olarak Araplara meydan okuyarak nazil olmuştur.⁴¹ Bunun anlamı, Arab'ın dil zevki ve selikasını; tüm filolojik ve linguistik karakteristiklerini; morfolojik ve gramatik

³⁸ Furûk tespit metodları ve örnekleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kara, *Yakınanamlılık ve Nüans*, s. 15 vd.

³⁹ Nahl 16/103; Duhan 44/58.

⁴⁰ Şuara 26/195, Ahkaf, 46/12; Yusuf 12/2; Ra'd 13/37, Taha 20/113; Zümer 39/28; Fussilet, 41/3, Şura 26/7; Zuhuruf 43/3.

⁴¹ Bakara 2/23; Yunus 11/38; Hud 10/13.

yapılarını; fesahat ve belâğatını; beyan ve bediini yüklediği ve en üst düzeyde kullandığı anlamına gelecektir. Hal böyle olunca da, ister sarfla, ister nahivle, isterse belâğatla ilgili olsun; isterse filolojik ve linguistik alanlarla ilgili olsun, tüm konular, Kur'an metninin kapsam alanına girecek; anlaşılması ve yorumlanması konusunda yardımcı araç olarak fonksiyon icra edeceklerdir.

Başlangıçtan günümüze pratik tefsir geleneğimize baktığımızda, bunu vakıanın da doğruladığını görürüz. Öte yandan geldiğimiz aşamada Ulûmu'l-Kur'an kapsamına baktığımızda, yine Kur'an ilimlerinin bir çoğunun dil merkezli olduğunu müşahede ederiz. Örneğin bir *Ğaribu'l-Kur'ân*, elfaz düzeyinde Kur'an'ın az bilinen ğarib kelimelerinin anlamlarına; bir *Mübhematü'l-Kur'ân*, yine elfaz düzeyinde Kur'an'da kapsamı kapalı olan kelimelerin anlamlarına; bir *Müşkilü'l-Kur'ân*, özellikle gramatik düzeyde sorun gibi görünen terkip ve öğelerin anlaşılmasına; bir *İ'câzü'l-Kur'ân*, nazım düzeyinde lafız ve mâna cihetinde Arapçanın tüm filolojik ve retorik özellikleriyle üstün bir metin olduğunu ortaya koymaya; *Üslûbu'l-Kur'an* metin düzeyinde Kur'an'ın stilistik özelliklerini keşfetmeye; bir *Vücûh ve'n-Nezâir* Kur'an'ın çokanlamlı kelimelerinin hangi kontekste hangi anlama geldiğini ortaya koymaya; bir irabü'l-Kur'an Kur'an'ın cümle düzeyindeki kelimelerin öge konumunu belirlemeye; bir *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, Kur'an'da lafız ve anlam açısından anlaşılması zor kelime ve ibarelerin açıklanmasına veya benzer metinlerdeki farklı unsurların açınlanmasına; Ulûmu'l-Kur'an eserlerine bab düzeyinde alt kısımlarıyla yansımış olan belâğatın bir iki alanından biri olan *beyanü'l-Kur'an* Kur'an'daki hakikat, mecâz, kinaye, istiare ve teşbih tüm yapıların anlaşılmasına; diğeri ise *bediü'l-Kur'an* yüzlerce lafzi ve manevi sanatla anlaşılmasına odaklanmıştır.

Sonuç itibariyle Kur'ân, dil ile ilgili tüm konuları kapsayan Arapça bir metin ise; Kur'an ilimlerinin bir kısım çeşitleri de dille ilintili ise bu bize furûkun Kur'an ilmi olabilirliği kapısını aralamaktadır.

2. Çünkü Tekârüb, bir Kur'an gerçekliğidir.

Dil düzeyinde nahiv, sarf ve belâğat konularının tümünün Kur'an'la organik bir bağı olduğunu; bu alanlardan bazılarının da Kur'an ilmi olduğunu söylemiştik. Bu bağlamda üç alanla ilgili olarak daha derince ve genişçe bakarak belli bir sistematik içerisinde ilgili üç alanın eksik kısımları Kur'an ilmi olarak kapsama dahil edilebilir.

Bunların yanında Arap dilinde değişik olgular ve paradigmalar söz konusudur. Emsâl, eş'ar, kısas, aksâm, cedel, nidâ, hitâb, iştikâk, terâdüf, tekârüb, ezdâd, iştirâk, ta'rib, lehecât, asvât, ibdâl, kalb, itbâ', tezkîr-te'nîs, tarîf-tenkîr,

maksür-memdüd, müselles vb. bunlardan bir kaçıdır. Bunlardan bir kısmı (emsâl, kısas, aksâm vb) ile Kur'an ilmi oluşturulmuş iken bir çoğu Kur'an ilimleri kapsamında yer almamaktadır.

Aynı düzlemde yer alan bir grup üzerinde düşünecek olursak, örneğin lafız anlam ilişkisine dayanan dilsel paradigmalardan “ezdâd, iştirâk, terâdüf-te-kârüb” gruplarından sadece iştirâk konusu, Kur'an ilmi olarak Vücûh ve'n-nezâir ismiyle kapsama alınmıştır. İbarenin “nezâir” kısmının neyi karşıladığı sorunludur. Bazıları bunu terâdüfle karşılaşmasına karşın, bazıları da vücûhu sunulan kelimenin aynı anlama gelenlerini karşılar şekilde anlamlandırılmıştır. Pratik vücûh eserleri de, birinci görüşü olumsuzlamaktadır; çünkü vücûh kaynaklarının hiçbirinde terâdüf olgusuna yer verilmemektedir. İkinci görüş, silik de olsa eserlerin inceleniş tarzıyla uyuşmaktadır. Örneğin Kur'an'da 20 kere geçen X kelimesi, a, b, c, d, e gibi 5 ayrı anlama gelsin. İlgili kelime, a anlamıyla 3 yerde; b anlamıyla 6 yerde; c 2 yerde, d 5 yerde; e 4 yerde geçsin. Bu durumda X kelimesinin beş ayrı anlamı kelimenin vücûhu olmaktadır; her bir anlamın Kur'an'da geçtiği yerler ise nezâiri olmaktadır. Sonuç itibariyle nezâirin terâdüf-te-kârüb konusuyla bir ilgisi görünmemektedir. Hal böyle olunca üç ayrı olgudan iştirâk, vücûh ismiyle Kur'an ilmi olmuş iken, terâdüf-te-kârüb ve ezdâd Kur'an ilmi olarak inşa edilmemiştir.

Halbuki Kur'an'da müşterek gruplar ve bunların altında kelimeler mevcut olduğu gibi, aynı şekilde ezdâddan gerek harf/edat, gerek isim, gerekse fiil düzeyinde gruplar mevcuttur;⁴² öte yandan Kur'an'da onlarca mütekârib grup ve altında bir çok kelime yer almaktadır. Birincisi, haklı olarak Kur'an'la doğrudan ilintisi ve ilişkisine bağlı olarak Kur'an ilmi olmuş ve belli bir literatür gelişmiş iken, aynı şekilde Kur'an müfredâtında mevcut olan ezdâd ve tekârüb olgusu için herhangi bir ilim ihdas edilmemiştir.

Sonuç itibariyle Arap dilindeki terâdüf olgusunun bir çeşidi (cüzî terâdüf, kısmi terâdüf) olarak tekârüb ve bunun tabii bir sonucu olan furûk olguları, Arap dilinin birer olgularıdır. Kur'an da Arapça bir metin olması hasebiyle tekârüb ve furûk, aynı zamanda Kur'an'ın bir olgusudur.

3. *Çünkü Kur'an'da Birçok Mütekârib Grup; bu gruplar altında da mütekârib kelimeler vardır.*

⁴² Bkz. Münecid, Muhammed Nuruddin, *et-Tezad fi'l-Kur'âni'l-Kerim beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, Dimeşk, 1999.

Kur'an üzerinde yaptığım kaba bir taramada yaklaşık 200 civarında bir mütekârib grubu tespit ettim. Her bir grubun altında en az iki olmak üzere birkaç kelimenin mevcut olduğunu gördüm. Hepsi çok yer kaplayacağından aşağıya cazip birkaç örnek sunalım.

- Acı (وجع، وصب، ألم، مخاض، صداع، قرح، عمد)
- Açıklamak (أول، فسر، بين، عبر، شرح، تفصيل، عنى)
- Açlık (جوع - مخمصة - مسغبة)
- Affetmek (ستر- صفح- عفا- غفر- غطي- كفر- كند- محا)
- Ağaç (نبات- شجرة- اثل- نجم- سدر- خمد- سلم- سرح- أیکة- زقوم- زيتونة- أراك- ضریع- طلح- غرف)
- Akıl (عقل، نهی، لب، حجر)
- Alay etme (غمز- لمز- همز، سخر، استهزاء)
- Almak (أخذ، سفع، تناول)
- Anlamak (فهم، فقه)
- Arkadaş (حمیم- خدن- خلیل- صاحب- صدیق- قرین- ولی)
- Artmak (ربا- زاد-فضل- غلا)
- Arzu (أمد - أمل - حرص - رجاء- طمع- شهی- هوى)
- Aydınlatmak (أضاء - أثار- اشرق)
- Ayırmak (شق- فلق، فرق، فتق، فصل)
- Barınak (بيوت - ديار- مساكن- صرح- اكنان)
- Bariş (السلم- الصلح)
- Başlamak (شرع - بدأ، أخذ)
- Batmak (أفل، غرب، عزب)
- Benzer (مثل، ند، شبيهه)
- Bırakmak (ييقى - يترك- يفرط- يدع- يذر)
- Bildirmek (أندز، بشر، بلغ، آذن، أعلم، أخبر، أنبأ)
- Bilmek (عرف- علم)
- Borç (دين، قرض)
- Boşanma (سراح- طلاق- فراق)
- Boyun (جيد- رقبة- عنق)
- Boyun eğme (خشع، خضع، ضرع، خنع، ركع، سجد، تواضع، أخبت، عنا، طوع، هون، صغر، دخر، استكانة، مسكنة، ذلّ)
- Bulmak (وجد، ألقى، ثقف، لقي)
- Cimrilik (بخيل، شحيح، شديد، ضيق، أمساك، حصر، قتر، فاحش)
- Çamur (طين، حمأ، صلصال، سجيل، عجل)

Delil (برهان - بيان - حجة - دليل - سلطان)

Delilik (جنة - سحر - سفاهة - سوء)

Deniz (بحر-يم)

Deri (بشرة - اديم)

Din (دين - شريعة - ملة)

Doğmak (بزع - طلع)

Dokunmak (لمس - مس - افضي - باشر - غبط - غمز - ضبت)

Dönmek (آب، رجوع، حار، ارتد، عاد، تولي، فاء، انقلب، نكص)

Durmak (ثوي - لبث - مكث)

Duvar (جدار - سور - حائط)

Düşünmek (تدبر - تفكر - تعقل)

Ebedi (خالد - دائم - سرمد - مستمر - واصب، أبد، أزله)

Eğlence-oyun (لعب - لهو - هزل)

Eksilmek (ألت، بخس، خسر، نقص، هضم، وتر)

Engel (برزخ - حجاب - حاجز - ستر - غطاء)

Fakirlik (بائس - مسكين - معتر - عائل - فقير - قانع - مملق - خصاصة)

Geçip Gitme (ذهب - انفض - مضى - خلي، سلف)

Gelmek (أتى، جاء، حضر، أقبل، أتى)

Gemi (جارية - سفينة - فلك - ماخرة)

Genç (غلمان - فتیان - ولدان)

Girmek (دخل - سلك)

Gitmek (ذهب - زخرف)

Gizli (اخفي - اسر - كنم - اكن)

Gölge (الظل - الفيء)

Görmek (آنس - بصر - رأي - نظر - شهد - عاين - شهد - لمح - رمق - اجتلي - لاحظ - راقب نظر، شهد، رأى، أبصر، آنس)

Gözetlemek (تربص - ارتقب - انتظر)

Güç (استطاعة - العزم - طاقة - قبل - قدرة - قوة - مروة، حول)

Günah (إثم، حنث، حوب، خطيئة، ذنب، معصية، عنت، وزر، جرم، فاحشة، منكر، شر)

Güzellik (حسن - جمال - بهج - نضرة - قسيم - وسيم - لطيف - روع)

Haddi aşma (طغي - عتا - عدا - بغى - جاوز)

Hapsetmek (أثبت - حبس - احصر - سجن - عكف - عضل)

Helak (بُعد - بوار - تبار - تدمير - هلاك)

Hile (خدع - غر - مكر، حيلة)

- Huşu (اخبت- خشع- خضع)
- İhtiyaç (أرب، حاجة)
- İmtihan (إبتلاء - اختبار - امتحان - تجربة- فتنة)
- İnkar (الإنكار)
- İnmek (نزل- هبط)
- İnsanlık (أنام، بشر، برية، جبلة، خلق، ناس)
- İsraf (بذر - اسرف)
- İstemek (ابتغي- اراد- شاء-أصاب- سئل- دعا- طلب)
- İzlemek (تبع- قص- قفا- لحق)
- Kabir (جدث - قبر - جدد- حبك)
- Kaçınmak (امتنع - ابي)
- Kaçmak (ابى - فر - ناص - هرب- ولّى-نكص-ادبر-هرع)
- Kadın (نساء- زوجة- صاحبة- امرأة)
- Kalb (صدر - فؤاد- قلب)
- Kap (آنية، صحاف، صواع)
- Karın (بطن- جوف)
- Karışıklık (العثو- الفساد)
- Karıştırmak (خلط- شوب- لّبس- مزج- مزج)
- Karşılık (أجر، ثواب، جزاء، حساب، دين)
- Karşıtlık (الضد- النقيض-خلاف-مقابل)
- Kazanma (ربح- غنيمه - فبيئ- كسب)
- Kere (تارة - مرة)
- Kınamak (لوم، تزيب)
- Kıymet (ثمن - قيمة)
- Kızartmak (حنذ- شوي)
- Kızmak (غضب، أسف، سخط، حرد، حفظ، رغم)
- Kibir (كبر، جبر، تيه، خيلاء)
- Kin (بغض، ضغن، قلى، عداوة، شحناء، شناء، غمر، غلّ، مقت)
- Kitab (كتاب، لوح، قط، سفر، رقيم، إمام)
- Korku (خشية - خوف- رهبة- فرع- وجف- وجل- اتقاء-إشفاق- رعب- رهب- فرق- روع)
- Kuyu (بئر- رسّ- جب)
- Lanetlemek (البهل - الرجم- الطرد- قاتل- الكبت- اللعن)
- Meyletmek (جنح- جنف- ركن- زاغ- صغي- عال- ماد- مال)
- Mücadele (جدال- حجاج- مرأ)

- Mühürlemek (ختم- رقم- طبع)
- Nasip-pay (خلاق- ذنوب- كفل- نصيب- حظ)
- Odun (حطب- خشب)
- Okumak (تلا - قرأ-رُتل)
- Ortaya çıkmak (البدو - الظهور- الإعلان)
- Oymak (جاب- نحت)
- Ölmek (تردي- زهق- مات- هلك، توفي)
- Ömür (أجل، أمد، عمر)
- Övgü (حمد- شكر- ثنى - مدح)
- Parçalanmak (انشقت- فرجت- انفطرت- كشطت- مارت)
- Peygamber (الرسول- النبي)
- Pınar (عين- ينبوع)
- Pişirmek (إنا- صهر- نضج)
- Put (زجز- صنم- طاغوت- تمثال- وثن)
- Reddetmek (دعّ- دفع- ردّ)
- Rezil etmek (خسئ- خزي - ذل- إستكن- صغر- مهان)
- Rüya (حلم - رؤيا)
- Seçmek (آثر، أختار، فضّل، أصطفى)
- Selam (تحية- سلام)
- Sene (حجة- حول- عام- سنة)
- Ses (صوت - زفير - شهيق - خوار - همس-ركز - صيحة - الصاخة - الصديد - تصادية - الصرة - نخير-الضبح)
- (- حسيس- قصيف)
- Sevinç (مرح، فرح، حبور، سرور، بطر، أشر)
- Söndürmek (خمد- أطفأ)
- Şüphe (ظن، إرابة، مرية، ريب، شك، وهم، خيال)
- Tamamlamak (تم - كمل)
- Tehir etmek (أخر، نساء، أهمل)
- Tesbih etmek (سبح، أوب)
- Teşvik Etmek (حث- حرّض- حض)
- Toplamak (جمع- ركم- سجر- أقت)
- Topluluk (ثبات - ثلة- حزب- رهط- زمرة- شردمة- طائفة- عصبية- فئة- فريق- فوج- نفر- موالى- اسباط- قبائل)
- Toz-duman (غبرة- قتره-هباء-صعيد-لهب-نسف-ودق)
- Tutuşturmak (سجر- سغر- اشعل- اوقد)
- Tuz (أجاج - ملح)

- Ulaştırmak (أوصل، أبلغ، أدى)
 Uyku (نوم، هجود، سنة/وسن، نعاس، قيلولة، رقود، غمض)
 Uzak (بعيد- قاص- ناء)
 Ümitsizlik (بلس- خاب- قنط- يثس)
 Üzülmek (أسى، ابتأس، بث، حزن، كرب)
 Vakit (آناء- ساعة - وقت- حين - آن- مدة)
 Verme (صدقة- عطية- نحلة- هبة- هدية)
 Vermek (أعطى، آتى)
 Vesvese (نزع- وسوس)
 Yağmur (مطر، غيث، رزق، ودق، برد، جود، در، رجع، طل، صيب، وابل)
 Yaklaşmak (دان- قريب- أذف)
 Yalan (كذب، افتراء، بتنان، حرص، اختلاق، شطط، فاحشة، إفك)
 Yanılgı (سهو- نسيان- غفلة- غمرة- ضلال)
 Yaratmak/Yapmak (خلق، أحدث، أبداع، صنع، جعل، عمل، فعل، سوى، صور، برأ، ذرأ، بدأ، (جبل، فطر، انشأ، كوّن)
 Yasak-haram (حرام - سحت، بسل)
 Yatak (فراش- مهاد)
 Yemin (آتى، ائتلى، حلف، أقسم، يمين)
 Yılan (ثعبان - جان-حياة)
 Yıldız (كوكب- نجم)
 Yol (ريع - سبيل- صراط- طريق- فحج- نجد)
 Yükseklik (رفع- رقي- صعد- عرج- علا)
 Zulüm (جور- رهي- ظنيز- ظلم- هضم)

Örneklerini sunduğumuz mütekârib grupları ya toptancı bir mantıkla müteradif diye etiketleyip işin içinden çıkacağız; ya da mütekâriblere furûk tekniklerini uygulayarak ortak anlamın ötesindeki derin ve cazip farklarıyla her bir kelimeyi kimlikleyip daha berrak ve otantik anlama ulaşmış olacağız.

4. Çünkü Kur'an'ın bizzat kendisi, bize furûk için ciddi argümanlar sunmaktadır.

Daha önce teknikler kısmında uzunca anlatıldığı üzere, bazı teknikler müteradif olduğu sanılan iki kelimenin müteradif olmadığını gösteren gösterge görevini üstlenmektedirler ki bunları Kur'an aynen uygulamaktadır. Örnekleriyle özetleyelim:

a) İki mütekâribin birbirine atfı. Atıf muğayereti gerektir prensibi, matuf ile matufun aleyhin farklı nesnelere olmasını gerektirmektedir. Eğer bu iki ortak anlamda birleşen iki kelime ise bunların müteradif olamayacağını göster-

mektedir. Kur'an'da buna benzer onlarca kullanım mevcuttur. Bir iki örnek sunalım. ⁴³“انما اشكو بثي وحزني الى الله”⁴⁴ âyetinde hüzn ve bess; ⁴⁵“فلا يخاف ظلما ولا هضما”⁴⁶ âyetinde zulm ve hazm; ⁴⁷“يخشون ربهم ويخافون سوء الحساب”⁴⁸ âyetinde haşyet ve havf; ⁴⁹“فاعفوا واصفحوا”⁵⁰ âyetinde fakr ve mesakin; ⁵¹“انما الصدقات للفقراء والمساكين”⁵² âyetinde afv ve safh; ⁵³“لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت”⁵⁴ âyetinde kesb ve iktisab; ⁵⁵“يسارعون في الائم”⁵⁶ âyetinde ism ve udvan; ⁵⁷“والعدوان”⁵⁸ âyetinde şirat ve minhac; ⁵⁹“هو الذي جعل الشمس ضياء والقمر نورا”⁶⁰ âyetinde ziya ve nur; ⁶¹“كمثل الذي ينقع بما لا”⁶² âyetinde bağın ve nida; ⁶³“فمن اضطر غير باغ ولا عاد”⁶⁴ âyetinde sine ve nevm; ⁶⁵“...أفإن مات او قتل”⁶⁶ âyetinde katl ve mevt kelimelerinin kullanımı örnek olarak sunulabilir.

b) Aynı metinde ortak anlamlı kelimelerin atıfsız geçmesi: Aynı *anlama* gelen iki veya daha fazla kelimenin bir cümlede veya bir pasajda kullanılması, bu kelimelerin tam *müterâdîf* olması önünde ciddi bir engeldir. Çünkü bu kelimeler tam müteradif ise bu durumda cümlede bir belâğat ayıbı olarak değerlendirilen anlamsız lafız tekrarı; tatvil söz konusu olacaktır. Dolayısıyla bu şekildeki kullanım, ilgili kelimenin müteradif değil; aralarında nüans bulunan mütekârib olduğunu göstermektedir ki bu da Kur'an'da yoğun bir şekilde görülmektedir. Örneğin ‘إشفاق-خشية’ (Enbiyâ, 21/28; Mü'minûn, 23/57); ‘هُمَزَةٌ-لَمْزَةٌ’ (Hümeze, 104/1); ‘رحيم-رحمن’ (Fâtiha, 1/1, 3; Fussilet, 41/2); ‘خالق-مصور-باري’ (Haşr, 59/24); ‘معتد-أثيم’ (Kalem, 68/12); ‘ريب-شك’ (Hüd, 11/62, 110; İbrâhîm, 14/9; Sebe, 34/54; Fussilet, 41/45; Şûrâ, 42/14); ‘رسول-نبي’ (Meryem, 19/51, 54); ‘غفور-رحيم’ (Bakara, 2/173, 182, 192, 199, 218, 226; Âl-i İmrân, 3/31, 89, 129; Nisâ, 4/25; Mâide, 5/3, 34, 39, 74, 98); ‘غفور-غفور’ (Nisâ, 4/43, 99; Hac, 22/60; Mücâdele, 58/12); ‘رؤوف-رحيم’ (Bakara, 2/143; Tevbe, 9/117, 128; Nahl, 16/7, 47; Hac, 22/65; Nûr, 24/20; Hadîd, 57/9); ‘صديق-حميم’ (Şu'arâ, 26/101) aynı konteks içerisinde geçen örneklerdir. Daha açık bir örnek olması için bir grubun (korku) altında yer alan

⁴³ Yûsuf 12/86.

⁴⁴ Tâhâ 20/112.

⁴⁵ Ra'd 13/21.

⁴⁶ Tevbe 9/60.

⁴⁷ Bakara 2/109.

⁴⁸ Bakara 2/286.

⁴⁹ Mâide 5/62.

⁵⁰ Mâide 5/48.

⁵¹ Yûnus 10/5.

⁵² Bakara 2/171.

⁵³ Bakara 2/173.

⁵⁴ Bakara 2/255.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/144.

kelimelerle örneklememiz mümkündür. Örneğin, *korku* kelimelerinden ikisi, aynı Kur'an metni içinde bir arada kullanılabilir: *Rahbe-ittikâ* (واياي فارهبون) وهم من خشية ربهم مشفقون); (هم من خشيته مشفقون); (الذين يخشون) *haşyet-işfâk* (56); (اي اي فاتقون) انما تنذر من اتبع الذكر وحشي الرحمن بالغيب); (انما تنذر) *inzâr-havf* (57); (ربهم بالغيب وهم من الساعة مشفقون) ان اندروا انه) *ittikâ-inzâr* (59); (فمن اتقي واصلح فلا خوف عليهم) *ittikâ-havf* (58); (الذين يخشون ربهم بالغيب) *feza'-havf* (61); (خشعا ابصارهم يخرجون من الأحداث... مهطعين الي الداع) *heda'-huşu'* (60); (لا اله الا ان فاتقون) *gibi mütekâribler* aynı metin içerisinde yer alabilmektedir. Hattâ üç *korku* kelimesinin aynı *konteks* içinde bulunduğu âyetler de vardır: ⁶³”وَلِيُخَشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا“ ve ⁶⁴”واوجس منهم خيفة قالوا لا تخف انا ارسلنا الي قوم لوط... فلما ذهب عن ابراهيم الروع“

c) Bir mevsufu iki veya daha fazla ortak anlamlı kelimenin nitelemesi. Çünkü sıfatın görevi mevsufu nitelemektir; bir sıfat mevsufu niteledikten sonra ikinci bir sıfat aynı anlama geliyorsa bununla yeniden nitelenmesi anlamsızdır. Bu yüzden ortak anlamlı niteleyici sıfatlar, aralarında nüans bulunan mütekâribler olmaktadır ki bunun da Kur'an düzeyinde kullanımları mevcuttur. Örneğin *yaratma* paydasında yer alan 'بَارئ', 'مُصَوِّر', 'بَارئ' kelimeleri bir âyette Allâh'ı niteleyen sıfatlar olarak kullanılması ⁶⁵”هو الله الخالق البارئ المصور“ buna örnek verilebilir. Yine 'الجبار المتكبر' ⁶⁶ kelimelerinin "هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ" ⁶⁷”الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّبُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ“ âyetinde Allâh'ın sıfatı olarak kullanılması da başka bir örnek olarak sunulabilir. 'الرحمن الرحيم' ⁶⁸ de aynı minval üzeredir.

d) İki ortak anlamlı kelimenin birbirini nitelemesi: Bir *mütekâribin* ötekini niteler şekilde kullanılması, bu ikisinin aynı şey olmasını engelleyen bir unsurdur. Çünkü bir şey kendisi ile nitelenemez. Sıfat, bir şeyin özelliklerini ortaya koyma fonksiyonu icrâ eder. Eğer bir *mütekâribi* bir diğeri niteliyorsa, bu durumda biz,

⁵⁶ Bakara 2/40-1.

⁵⁷ Enbiyâ 21/28; Mü'minün 23/57; 49.

⁵⁸ Yâsin 36/11; Fâtır 35/18.

⁵⁹ Arâf 7/35.

⁶⁰ Nahl 16/2.

⁶¹ Kamer 54/7.

⁶² Sâd 38-21-22.

⁶³ Nisâ 4/9.

⁶⁴ Hüd 11/69-70, 74.

⁶⁵ Haşr 59/24.

⁶⁶ Haşr 59/23.

⁶⁷ Haşr 59/23.

⁶⁸ İki kelimenin Allâh'ı niteliği yerler için bkz. Fâtiha 1/1, 3; Fussilet 41/2.

bu iki şeyin farklı şeyler olduğunu; en azından ortak bir noktada birleşmeler de aralarında *fark* olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kur'an'da bunun örnekleri bir haylidir. “وانه لفي شك مريب”⁶⁹ âyetindeki *reyb* ve *şekk*; “ويل لكل همزة لمزة”⁷⁰ âyetindeki ‘خوان’⁷¹ ‘فخور’; ‘كل مختال فخور’⁷² ve ‘مختال’⁷³ ‘لمز’; “كل مختال فخور”⁷⁴ ve ‘كفور’⁷⁵ kelimelerinden ikincisinin birincisini nitelemesi buna örnek verilebilir.

e) Bir mübtedanın iki veya daha fazla ortak anlamlı haber alması: Bir *mübtedânın mütekârib* iki veya daha fazla *haberi* var ise, bu *haberlerin müterâdif* olması mümkün değildir; çünkü birinci *haber*, bir yargıyı ortaya koymaktadır; ikinci, üçüncü ve diğerlerinin aynı yargıyı ortaya koyması anlamsızdır. Bu yüzden eğer bu *haberler* ortak bir *ma'nâda* birleşiyorlarsa, bunların her biri ötekinden farklı bir *nüansı* içerisinde barındırıyor demektir. Ku'an'da *resûl* ve *nebî* kelimelerinin, Kur'an'da aynı kelimenin haberi olarak şu âyette geçmektedir: “وكان رسولاً نبياً”⁷⁶ (O, bir *resûldü*, bir *nebîydi*). Öteki örnekler ise şunlardır: ‘غفور رحيم’⁷⁷; ‘غفور رحيم’⁷⁸; ‘غفور رحيم’⁷⁹; ‘رؤوف رحيم’⁸⁰; ‘صدیق-حمیم’⁸¹; ‘فرح فخور’⁸²

Bu beş nahiv kullanımını Kur'an bizzat uygulamak suretiyle bize, ilgili kullanımlardaki kelimelerin müteradif olamayacağına işaret ettiği gibi, mütekârib ve furûk olgusunu da ciddiye aldığını göstermektedir.

5. Çünkü *Furûk Kur'an nazmında İ'câz'ın bir gereğidir ve Kur'an furûku gözeterek ilgili kelimeleri kontekse yerleştirmektedir.*

İ'câz, Kur'an nazımının fesahat ve belâğat açısından zirve bir metin olduğunu ispat eden bir teoridir. Metindeki kelimelerin seçimi açısından fasihliği dikkate aldığı gibi, cümle kurgusu açısından da ciddi düzeyde belâğatini önemsemektedir. İ'câz'ın bir ifadesi olan “li külli makamın makal” ifadesinin bir gereği olarak, metin kurgusunda kelimedenden cümle ve pasaj oluşumuna varıncaya kadar metin içindeki her bir kelimenin seçimi ve yerleştirilişi, o makama en uygun olan tercih edilerek yapılmaktadır. Hatta edebiyatçılar der ki Kur'an'da öyle bir kurgu

⁶⁹ Hüd 11/110. Benzer âyetler için bkz. Hüd 11/62; İbrâhîm 14/9; Sebe 34/54; Fussilet 41/45; Şûrâ 42/14.

⁷⁰ Hümeze 104/1.

⁷¹ Lokmân 31/18; Hadid 57/23. Ayrıca bkz. Nisâ 4/36.

⁷² Hac 22/38.

⁷³ Meryem 19/51, 54.

⁷⁴ Örneğin bkz. Bakara 2/173, 182, 192, 199, 218, 226; Âl-i İmrân 3/31, 89, 129; Nisâ 4/25; Mâide 5/3, 34, 39, 74, 98 vd.

⁷⁵ Örneğin bkz. Nisâ 4/43, 99; Hac 22/60; Mücâdele 58/12.

⁷⁶ Örneğin bkz. Bakara 2/143; Tevbe 9/117, 128; Nahl 16/7, 47; Hac 22/65; Nür 24/20; Hadid 57/9.

⁷⁷ Şu'arâ 26/101.

⁷⁸ Hüd 11/10.

vardır ki maksud anlamı seçilen ve dizilen o kelimelerden başkası vermemektedir. Siz herhangi bir âyetteki bir kelimenin yerine, daha güzelini inşa etmek adına, bir dengini getirmeye kalkışsanız ya da cümle diziminde kelimeler arasında takdim tehir yapsanız; âyetin maksud anlamını daha güzel bir şekilde ifade etme imkânını yakalayamazsınız; üstelik ya tatvile ya da ihlale düşersiniz.⁷⁹

Genel metin yapısı açısından durum bu olmakla beraber, mütekâribler için de aynı durum söz konusudur. Kur'ân, mütekârib kelimeleri ilgili konteksine binliçli bir şekilde seçip yerleştirmektedir; öteki mütekâribini onun yerine koysanız âyetin maksud anlamına tamı tamına ulaşmış olmazsınız. Örneğin Hattâbî, i'câzin bir türünü şöyle sunmaktadır: “Her bir lafzın özel bir yeri ve şekli vardır ki kelimenin yerine bir başkası getirildiğinde, ya mânayı bozacak şekilde bir mâna değişimi söz konusu olur ya da belâğatı öldürecek bir güzelliği ortadan kaldırır. Bunlardan biri mütekârib kelimelerdir. İnsanların çoğu, ilim-marife, hamd-şükür, buhl-şuhh, na't-sıfat vb. kelimelerin hitabın muradını açıklamada ifadede eşit olduklarını sanırlar; halbuki durum böyle değildir; bazı anlamlarda ortak olsalar da, her bir lafzın bazı anlamlar konusunda mütekâribinden temayüz ettiği özel karakteristikleri vardır.”⁸⁰

Buna korku kelimelerinden ‘havf, feza, evcese, rav’, vecel’ kelimelerinin Kur'an'da iki ayrı peygamberle ilgili metin olarak birbirine benzeyen dört kontekste kullanımını örnek verebiliriz. Öncelikle furûk kaynaklarında beş kelimenin farklarını sunmaya çalışalım.

Furûk kaynaklarına müracaat ettiğimizde kelimelerin kimliği, ötekine göre şöyle sunulmaktadır: Havf⁸¹, korku mefhumunun şemsiye kelimesidir. Standart korkuyu ifade eder. Emniyetin zıddıdır.⁸² Havfin en belirgin özelliği, haş-

⁷⁹ İ'câz ve tahaddî konusunda geniş bilgi için bkz. Bâkillânî, Ebubekir, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1990; Zarzûr, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 215 vd. özellikle 255 vd.; Müslim, Mustafa, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*, Riyad, 1996, s. 121 vd.

⁸⁰ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, *Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân* içinde, Kahire, 1119, s. 29 vd.

⁸¹ Bkz. İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., 1/291-2; Firuzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-Muhit*, Beyrut, 1991, 3/204; Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah.: Ali eş-Şîri, Beyrut, 1994, VI/105-6; Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğa*, Beyrut, 1984, s. 122; Râğib, Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, el-Müfredât fi Çarîbi'l-Kur'ân, İstanbul, 1986, s. 229-230; Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf, *Umdetü'l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi'l-Elfâz*, tah.: Muhammed Tuncî, Beyrut, 1993, 1/621 vd.; Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Fuad Sezgin, Mısır, 1970, s. 74, 114, 116, 126, 249; Beydâvî, Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*, tah.: Abdulkadir Arafat Aşa Hasûne, Beyrut, 1996, 1/104, 240; Suyûtî, Celâleddîn -Mahallî, Celâleddîn, *Tefsiru Celâleyn*, Kâhire, ts., s. 84, 91, 99; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü'l-Tefsîr*, Mekke, ts., 1/119, 318.

⁸² Yâzîcî, İbrâhîm, *Kitâbü Nüc'ati'r-Râid ve Şir'ati'l-Vârid fi'l-Müterâdif ve'l-Mütevârid*, Beyrut,

yetteki korkulanın heybetinin aksine, korkanın zayıflığından kaynaklanmıştır. Onun için de öznesi, sürekli Allah'ın dışındaki varlıklar olur.⁸³ Vecel⁸⁴, kökeninde ibdal ve kalb yoluyla “رجف”,⁸⁶ “وجف”,⁸⁵ “وجب”⁸⁷ gibi kelimelerle *titreme* anlamına sahiptir. Ceza' (tedirginlik) türüne yakındır. Korkudan titremek anlamına gelmektedir. Kalbe nispetle yoğun olarak kullanılır. Âyetlerde “وجلّت” ve “قلوبهم وجلة”⁸⁸ şeklinde geçmektedir. Kalbin korkudan titremesi anlamıyla vücudun korkudan titremesi anlamına gelen “رعص”⁹¹, “رعش”⁹⁰, “رعس”⁹² ve “رعص”⁹³ kelimelerinden ayrılmaktadır.⁹⁴ Vecel kelimesinin mübdel şekli olan Vecesin⁹⁵ etimolojisinde “gizlilik” anlamı etkin olup sülasi kökü “gizli olmak, fısıltı işitmek” anlamına gelmektedir. Evcesce, içine korku düşmek; korkuyu içinde gizlemek anlamına gelmektedir. Kelime, Kur'an'da “أوجس في نفسه خيفة”⁹⁶ şeklinde ikisi, bu olayla ilgili; diğeri Musa ile ilgili olarak geçer. Evcesede, ses, hareket vb. hâricî bir etken sebebiyle korkunun kalpte gizlenmesi dışarıya aksettirilmemesi anlamı belirgindir.⁹⁷ Rav⁹⁸, kökeninde “şaşkına çevirmek,

1985, 1/218. Âyetler için bkz. Kasas, 28/31 (لا تخف انك من الآمنين); Nisâ 4/83 (واذا جائهم امر من الامن) (وليبذلهم من بعد خوفهم امانا) (او الخوف)

⁸³ Kelimenin karakteristikleri ve nüansları için bkz. Askerî, *Furûk*, s. 199; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhit*, yy., 1983, 1/170; Beydâvî, *Envâr*, I/55; Sâbûnî, *Safvet*, 1/256; Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, ter. Suat Yıldırım ve arkadaşları, Ankara, 1994, s. 20/303-304; Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Kelevî, *el-Külliyât*, tah.: Adnân Dervîş-Muhammed Mîsrî, Beyrut, 1993, s. 428.

⁸⁴ Bkz. Kudâme b. Ca'fer, *Cevâhiru'l-Elfâz*, tah.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut, 1985, s. 172; Hemezânî, Abdürrahmân b. İsâ, *Kitâbü'l-Elfâzi'l-Kitâbiyye*, ed.: Emîl Bedî Ya'kûb, Beyrut, 1991, s. 78, 79; İbn Manzûr, *Lisân*, 4/4775; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 4/85; Zebîdî, *Tâc*, 8/153; Zemahşerî, *Esâs*, s. 492-3; Yâzîcî, *Nuc'a*, s. 218.

⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisân*, 6/4767; Zemahşerî, *Esâs*, s. 492; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 1/302; Zebîdî, *Tâc*, 1/501; Kunbus, Abdulhalim Muhammed, *Mu'cemü'l-Elfâzi'l-Müştereke fi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Lübnan, 1987, s. 115.

⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, 6/4773; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 3/293-4; Zebîdî, *Tâc*, 6/264.

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, 2/1595; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 3/208; Zebîdî, *Tâc*, 6/113.

⁸⁸ Enfâl 8/2; Hac 22/35.

⁸⁹ Mü'minûn 23/60.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1670; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 2/320; Zebîdî, *Tâc*, 4/162;

⁹¹ İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1671; Zemahşerî, *Esâs*, s. 167; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 2/401; Zebîdî, *Tâc*, 4/313; Ceyyânî, Muhammed b. Abdillâh, *İlmâlû'l-İlâm bi Teslîsî'l-Kelâm*, Cidde, 1984, 1/252; Yâzîcî, *Nuc'a*, s. 85.

⁹² İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1671; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 2/447; Zebîdî, *Tâc*, 4/398.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1671.

⁹⁴ Askerî, *Furûk*, s. 238.

⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisân*, 6/4772; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 2/374.

⁹⁶ Hûd, 11/70; Tâhâ, 20/67; Zâriyât, 51/28.

⁹⁷ Hemedânî, *Elfâz*, s. 79; Râğîb, *Müfredât*, s. 807.

⁹⁸ Kudâme, *Cevâhir*, s. 172, 173; Hemedânî, *Elfâz*, s. 78; İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1777-8; Fîrûzâ-

güzelliği veya büyüklüğü ile büyülemek” anlamına gelmektedir. Rav ile ifade-
lendirilen korku, korkulan şeyin güzelliğinden ve cazibesinden kaynaklanan
bir korkudur. Kur'an'da bir yerde geçen (“فلما ذهب عن إبراهيم الروع”⁹⁹) kelimenin bu
anlamını konteks son derece mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁰⁰ Feza¹⁰¹,
korku kelimeleri içinde ayrı bir kategoriyi oluşturur. Korkutucu bir şeyin (ses,
hareket, eylem vb.) aniden ortaya çıkmasıyla şahısta oluşan refleks korkuyu/
panikleme/irilmeyi ifade etmektedir.¹⁰² Feza, üç alanla ilgili bir kelimedir:
Bir yönü korku kelimelerine bakar; onlardan (aniden irkilme) anlamıyla ayrılır;
bir yönü, ibdal yoluyla benzerlik bulunan ve “tedirginlik-telaş” anlamına
sahip olan “جرع”¹⁰³ ve “sızlanma-telaş” anlamına gelen “هلع”¹⁰⁴ grubuna bakar;
bunlardan korku ve irkilme rengiyle ayrılır; bir yönü de ürkme/panikleme
grubundaki “نفور”¹⁰⁵ ve “شرد”¹⁰⁶ kelimelerine bakar; bunlardan da korku ve
telaş ayrıntısıyla ayrılır.¹⁰⁷ Sonuçta feza, aniden irkilip telaşa kapılma anlam
yoğunluğuna sahiptir. Feza', şimdiki zamanla kayıtlıdır; beklenmeyen bir şey-
yin ansızın ortaya çıkmasıyla o anda oluşur; telaşa dönüşür ve kısa bir zaman
içinde söner. Kur'ânî kullanımları da, (“ويوم ينفخ في الصور ففرع من في السموات ومن في”) (108)
bunu desteklemektedir. Sonuç itibariyle furûk açısından havf, “zafiyet kaynaklı korku”;
veces “kalpte gizlenen korku”, vecel, “korkulu titreme”, “büyüleyici bir şeyden
korkma”; feza' ise “ani refleks korku/irkilme” şeklinde kimliklenmektedir.¹⁰⁹

bâdi, *Kâmûs*, 3/45-6; Zebîdî, *Tâc*, 5/363-5; Zemahşerî, *Esâs*, s. 184; Ahmedî, *Mûsâ b. Muhammed el-Melyânî, Mu'cemü'l-Ef'âlî'l-Müteaddiye bi-Harfîn*, Beyrut-Lübnan, 1986, s. 143; Ceyyânî, *İkmâl*, 1/270; Yâzıcî, *Nuc'a*, s. 218

⁹⁹ Hûd, 11/74.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1777; Zemahşerî, *Esâs*, s. 184; İbn Manzûr, *Lisân*, 3/1777 vd.

¹⁰¹ Hemedânî, *Elfâz*, s. 78; İbn Manzûr, *Lisân*, 5/3409-10; Firûzâbâdî, *Kâmûs*, III/364; Zebîdî, *Tâc*, 5/452-3; Zemahşerî, *Esâs*, s. 341; Ahmedî, *Mu'cem*, s. 274; Yâzıcî, *Nuc'a*, s. 218.

¹⁰² Zebîdî, *Tâc*, 5/452; Râğıb, *Müfredât*, s. 570; Semîn, *Umde*, 3/269; Askerî, *Furûk*, s. 201.

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisân*, 1/616; Firûzâbâdî, *Kâmûs*, III/20; Zebîdî, *Tâc*, 5/301; Ahmedî, *Mu'cem*, s. 33.

¹⁰⁴ Kudâme, *Cevâhir*, s. 172, 173; İbn Manzûr, *Lisân*, 6/4685; Firûzâbâdî, *Kâmûs*, 3/141; Zebîdî, *Tâc*, V/560; Yesûî, Henricus Lammens, *Ferâidü'l-Luğa: fi'l-Furûk*, Beyrut, 1889, s. 85.

¹⁰⁵ Kudâme, *Cevâhir*, s. 172; İbn Manzûr, *Lisân*, 6/4498-9; Zemahşerî, *Esâs*, s. 466; Firûzâbâdî, *Kâmûs*, 2/206; Zebîdî, *Tâc*, 3/578-9; Ahmedî, *Mu'cem*, s. 392-3.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, 3/2230; Zemahşerî, *Esâs*, s. 232; Firûzâbâdî, *Kâmûs*, 1/587; Zebîdî, *Tâc*, 2/390; Ahmedî, *Mu'cem*, s. 175.

¹⁰⁷ Râğıb, *Müfredât*, s. 570; Semîn, *Umde*, 3/269; Yesûî, *Ferâid*, s. 84.

¹⁰⁸ Neml 27/87; Enbiya 21/103; Sâd 38/21-2.

¹⁰⁹ Korku kelimelerinin hepsinin nüanslarını geniş bir şekilde görmek için bkz. Kara, Ömer, “Toshihiko Izutsu'nun Kur'ân Semantiğinde Mühmel Boyut: el-Furûku'l-Luğaviyye -Yakınanlamlıları 'Ayrıştırma' Noktasında Izutsu'ya Bir Katkı-”, *İA*, 18/1, Ankara, 2005, s. 43 vd.

Söz konusu korku kelimelerin geçtiği âyetler şunlardır:

“...اذ دخلوا علي داود ففرع منهم قالوا لا تخف”¹¹⁰ (feza - havf)

“...اذ دخلوا عليه فقالوا سلاما قال انا منكم وجلون قالوا لا توجل”¹¹¹ (vecel-vecel)

اذ دخلوا عليه فقالوا سلاما قال سلام قوم منكرون فراغ الي اهله فجاء بعجل سمين فقربه اليهم قال الا تأكلون“
...فأوجس منهم خيفة قالوا لا تخف”¹¹² (fe evcese... hîfeten- havf)

ولقد جاءت رسلنا ابراهيم بالبشرى قالوا سلاما قال سلام فما لبث ان جاء بعجل حنيذ فلما رأ ايديهم لا“
...تصل اليه نكرهم ولو جس منهم خيفة قالوا لا تخف انا ارسلنا الي قوم لوط... فلما ذهب عن ابراهيم الروع”¹¹³
(evcese... hîfeten- havf - rav’)

İlk âyet, Hz. Davud ile; son üç âyet ise Hz. İbrâhîm ile ilgilidir. Âyetlerin ilk üçüne baktığımız zaman hemen hemen kalıp aynıdır. Sonuncusu da bunlara nisbeten benzemektedir. Kalıblara bakınca “peygamberin yanına birileri giriyor ve o da korkuyor; muhatapları korkmamalarını söylüyor” şeklinde bir tablo ortaya çıkıyor. Ama âyetlerin hepsine bakınca hepsinde tek bir korku kelimesi kullanılmamış, beş ayrı korku fiili kullanılmıştır. Bu durumda bu kullanım, rastgele bir tercih midir, bir lafız çeşitliliği midir yoksa aralarında nüanslar gözetilerek özel bir seçim midir? Bu sorunun cevabını furûk kaynakları verirken, âyetlerin konteksiyle bu kelimeler için sunulan ‘nüanslar’ın uyuşup uyuşmamasını tahkik edebiliriz.

Davut (as) ile ilgili “...اذ دخلوا علي داود ففرع منهم قالوا لا تخف”¹¹⁴ âyetinin sıyak ve sıbakına; olayın tarihsel rivâyetlerinin ayrıntılarına bakıldığında olay şöyle özetlenebilir: İki davacı, gecenin bir yarısında bir davayı çözmek için Hz. Davud’un kilitli mescidinin surlarını (تسوروا) tırmanıyor; ibadete dalmış olan Hz. Davud’un yanına atlıyorlar. Ansızın Davud’un yanına atlayınca bu ani hareketin hemen akabinde (fa-i takibiyye) Davud irkiliyor (فرع), adamlar kendilerini tanıtıp durumu izah edince “korkma (لا تخف), biz iki davacıyız...” diyorlar.¹¹⁵ Dikkat edilirse, olayın oluş şekli tam bir feza ortamıdır ve kelime olarak da feza seçilmiştir. Ama davacıların cevaplarında zihin hemen “لا تفرع” beklerken, adamlar kendilerini izah edip o irkilme yavaş yavaş sönmeye başlayınca; bir anlamda korku normalleşince onların cevabı, “لا تخف” şeklinde havf ile yapılmıştır ki feza kelimesinin tüm Kur’âni kullanımlarında “refleks korku/irkilme”

¹¹⁰ Sâd 38/21-2.

¹¹¹ Hicr 15/52-3.

¹¹² Zariyat 51/28.

¹¹³ Hud 11/69-70 ve 74.

¹¹⁴ Sâd 38/21-2.

¹¹⁵ Beydâvî, *Envâr*, 2/309-10; Suyûtî, -Mahallî, *Celâleyn*, s. 455.

anlamını görmek mümkündür: Sura üflendiği zaman yerde ve gökte olanlar irkilirler (الفزع الأكبر)... en büyük irkilme onları üzmez (فزع)...

Öteki üç âyet ise Hz. İbrâhîm ve melekler arasında geçen bir olaydır. Hicr suresinde tıpkı Davud'un pasajıyla paralellik arzetmektedir; sadece değişen korku kelimesi veceldir: "116... اذ دخلوا عليه فقالوا سلاما قال انا منكم وجلون قالوا لا توجل" İkincisi, Hud suresinin 69-70. âyetleridir: "ولقد جائت رسلنا ابراهيم بالبشري قالوا سلاما قال سلام" "فما لبث ان جاء بعجل حنيذ فلما رآ ايديهم لا تصل اليه نكرهم واوجس منهم خيفة قالوا لا تخف انا ارسلنا الي هل اتيك حديث ضيف ابراهيم" Üçüncüsü ise Zariyat suresinin 28. âyetidir: "المكرمين اذ دخلوا عليه فقالوا سلاما قال سلام قوم منكرون فراغ الي اهله فجاء بعجل سمين فقربه اليهم قال الا... قوم لوط... تأكلون فاوجس منهم خيفة قالوا لا تخف..."

Üç âyete bakılınca hepsinin aynı olayı; bazıları çok kısa, bazıları da bir kısım detayları ilave ederek sundukları görülmektedir. Her üç âyetin malzemesini harmanlayarak ilgili olayı şöylece sunmak mümkündür: İbrâhîmin misafirleri (zayf/melekler), bir müjde ile İbrâhîme gelirler; selam derler; o da selamlarını alır; yabancısınız (قوم منكرون) der. Durumlarını beğenmez. Kalbimiz korkuyla titredi, (انا وجلون) dedi. Onlar da korkma (لا توجل), bir çocukla müjdelemek için geldik, dediler. Misafirleri içeri alır. Ailesinin yanına döner; çok geçmeden semiz kızarmış bir dana getirir, önlerine koyar. Yemez misiniz der. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce işkillenir (نكرهم). Kalpleri korkuyla titrer (وجلون) Ürperir. (أوجس في نفسه خيفة) Korkma (لا توجل/لا تخف) Biz Lutun kavmine gönderildik, dediler. Ayakta duran karısı gülmeye başladı. Kendilerini ishakin olacağını müjdelediler. İbrâhîm, ben piri fani bir adam olduğum halde bana çocuk müjdesi mi veriyorsunuz; Beni ne ile müjdelediğinizin farkında mısınız? dedi. Melekler İbrâhîme "hak ile müjdeliyoruz; Allaktan ümit kesenlerden olma" dediler. Bu defa hanımı, bir çılgılık içinde döndü, ellerini yüzüne vurarak, "vay başıma gelene, kendim bir kocakarı kocam bir ihtiyar olduğu halde doğuracak mıyım ben? Gerçekten bu şaşılacak bir şey (شيء عجيب) Melekler, Allah'ın emrine mi şaşırıyorsunuz? Rabbiniz böyle emretmiştir. Müjdenin gelmesiyle oluşan büyüleyici korku (روع) gidince Lutun kavmi hakkında tartışmaya başladı.

Âyetlerde hadisenin anlatımıyla ilgili bir takdim-tehir söz konusu olduğu için, "قال انا وجلون قالوا لا توجل" kısmıyla "فأوجس في نفسه خيفة" kısmının aynı şey için mi olduğu; yoksa birincisinin meleklerin yabancılığından kaynaklanan işkillenme neticesinde; ikincisinin ise yemek yemelerinden işkillenmesi sonucunda mı söylendiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Birincisine göre, meleklerin yabancı olup yemeğe el uzatmamaları hasebiyle aynı paralelde seyreden iki

116 Hicr 15/52-3.

ifadeyle korku anlatılmış olabilir. Çünkü vecel de veces de birbirinin mübdel kısmı olarak hem kalbe nispet edilerek; hem de titreme etimolojisiyle kullanılmaktadır. Vecesteki “gizlilik” unsuru, yani korkunun dışa vurulmaması; vecelde kalbe nispetle hissettirilmektedir. İkincisine göre ise vecel kullanımı meleklerle karşılaşılıp yabancı olmalarından kaynaklanmış; veces kısmı ise yemek esnasında yemek yememeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. İki bakış da birbirine karşıt olmadığı gibi, paralellik arz etmektedir. Bir diğer husus ise rav kelimesinin kullanımınıdır. Dikkat edilirse, gerek veces gerekse vecelin kaynağı, meleklerin yabancılığı ve yemek yememeleri üzerine İbrâhîmin işkillenmesidir. Bunun peşine melekler Luta gönderildiklerini anlattuktan sonra kendilerine çocuğu müjdelemektedirler ki İbrâhîmin ve karısının ihtiyar olmaları; hem kadının doğumdan kesilmiş olması hasebiyle imkânsız gibi görünen durumda bir çocuk müjdesinin şaşkınlığına kapılırlar; her ikisinin soruları da bu ortamı yansıtmaktadır ki bu ortamı ifade eden korku kelimesi için ise büyüleyici bir şeyden korkma anlamındaki “rav” tercih edilmiştir.

Sonuç itibarıyla korku anlamını ifade etmek için ilgili pasajlarda bir korku kelimesi (örneğin havf) kullanmak veya hepsi salt yüzeysel bir korku anlamına mahkum etmek yerine çok titiz bir şekilde ortamı en güzel şekilde yansıtacak olan korku kelimelerinden biri oraya yerleştirilmektedir. Davut’un ortamında hadisenin gerçekleştiği anda irkilmeyi ve refleks korkuyu ifade eden feza seçilmiş; hadise ortaya çıkıp korku normelleşince havfe dönülmüştür. İbrâhîm meselesinde ise meleklerin yabancılığı ve yemek yememelerinden işkillenmenin neticesinde İbrâhîmin kalbinde hissettiği ve dışarı vuramadığı korku (vecel ve veces) ile ifadelendirilmiş; hadise normalleşince de tekrar havfe dönülmüştür. Son olarak ise melek oldukları anlaşılıp kendi durumlarının imkânsızlığına mukabil olağüstü bir müjdenin büyüleyici ortamında irkilmişlerdir ki bu korku ise rav ile ifadelendirilmiştir.

B. Furûk Nazariyesi Açısından

Furûk nazariyesi cihetinden bakıldığında da Furûkun bir Kur’an ilmi olma potansiyeli mevcuttur.

1. *Çünkü Furûk, dilsel bir paradigmanın (tekârüb) açıklamasını ifade eden bir nazariyedir.*

Furûk, Arap dilinde terâdüf olgusunun özellikle müterakip kısmını anlamlandıran bir nazariyedir. Kapsamıyla ilgili geniş bilgiyi yukarıda sunduk. Kur’an da, Arapça bir metin olduğuna ve mütekârib müfredâtı içerdiğine göre furûk da tabiatıyla bu metin üzerinde fonksiyon icra edecektir. Bu nazariyenin

konusu, teorisi, tekniği ve literatürü mevcut olduğuna göre bir ilim dalı olarak Kur'an ilmi olmaya müsait görünmektedir.

2. Çünkü Furûk'un Tespit Teknikleri Söz konusudur.

Furûk, Kur'an mütekâribâtıyla ilgili olduğu kadar kendi içerisinde tespit teknikleri ve yöntemleri olan; Arap dili düzeyinde etimoloji, morfoloji, nahiv ve benzeri ilimlerle desteklenen bir linguistik nazariyedir. Belli bir sistematığı ve teknikleri söz konusudur. Rastgele ve alelade bir şekilde veya temelsiz de-lilsiz değil, aksine temelleri ve yöntemleri olan bir nazariye olması hasebiyle bir Kur'an ilmi olmaya layıktır.

3. Çünkü Furûk'un Nesnesi olan Mütekâribât Kur'an'da mevcuttur.

Furûkun işlev gördüğü alan mütekâribât alanıdır. Bu genel anlamıyla Arap dil stoku içerisinde mevcut olmakla beraber yukarıda sunduğumuz gibi 200'ü aşkın mütekârib grubuyla ve her bir grub arasındaki onları aşan yakınanlamlı kelimesiyle Kur'an da, furûkun çalışma alanı içerisinde yer alır.

4. Çünkü Furûk genelde Arap dili, özelde ise Kur'an Mütekâribleri için derin farklar sunmaktadır.

Yine Furûk, genelde Arap dili özelde ise Kur'an'daki mütekârib gruplar altında yer alan yakınanlamlı kelimeler arasında belli teknikleri uygulayarak derin farkları bize bahşetmekte; her bir kelimenin berrak anlamıyla ötekin/ler/den ayrılmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak sistemli ve teknikli; teorili ve pratikli bir nazariye olarak furûk nazariyesi, kapsamı ve işlevi açısından Kur'an mütekârib müfredatını anlamlandıracak bir kapasiteye sahip olup bir Kur'an ilmi olmaya layık gözükmektedir.

C. Ulûmu'l-Kur'an açısından

Kur'an ve furûk açısından furûkun Kur'an ilmi olabirliğini ortaya koyduk. Ulûmu'l-Kur'an açısından da Furûk'un Kur'an ilmi olmasına bir engel görünmemektedir.

1. Çünkü Furûk, Ulûmu'l-Kur'an tanımı, konusu, işlevi ve gayesi kapsamına rahatlıkla girebilir.

Yukarıda üzerinde durduğumuz gibi, en geniş tanımıyla "Kur'an'la ilin-tili ve Kur'an'ı anlamaya sebep olan her konu" şeklindeki tanıma dikkat ke-sildiğimizde, Arap dilinin içerisinde neşet etmiş, leksik bir tür olarak ortaya konmuş; teknikleri Askeri tarafından büyük oranda konulmuş; tarafımızdan da geliştirilmiş olan Furûk alanı, konu itibariyle Kur'an'ın mütekârib alanıyla

ilgilidir. İşlev ve gaye açısından ilgili müfredâtı tek anlama mahkum etmek yerine derin farklar sunmak suretiyle bir fonksiyon icra etmektedir.

2. *Çünkü Furûk, Öteki Kur'an İlimlerinden hiçbir eksiği olmayacak şekilde bir Kur'an İlmi olabilecek Donanıma Sahiptir.*

Her bir Kur'an ilmi, Kur'an dünyasında var olan bir olgunun dünyasını keşfeder; detaylarını ortaya koyar; sorunlarını tespit eder; sistematüğını oluşturur; prensiplerini ve yöntemini geliştirir; bir bütün olarak ilgili olgunun metin düzeyinde anlaşılmasına yardımcı olur. Bu yüzden de hem istikra yollu bakışı ve bütün yönleriyle çözümlemesiyle her bir olgunun anlaşılmasına yardımcı olur. Ğaribu'l-Kur'an, garip lafızları konu edinir; otantik anlamı bulmaya; mübhematü'l-Kur'an, kapalı lafızların anlamını aralamaya çalışır. Aynı paralelde seyreden vücüh, çok anlamlı kelimelere yoğunlaşır; Kur'an düzeyinde çok anlamlı bir kelimenin anlamlarını ortaya koyar. Vücüh bir Kur'an ilmi olarak var iken, Furûkun olmaması anlamsız durmaktadır. Nihâyetinde o da, vücüh gibi, öteki Ulûmu'l-Kur'an gibi, bir Kur'an alanına odaklanmakta ve fonksiyon icra etmektedir; bir anlamda yakınanlamlı kelimelere yoğunlaşmakta; aralarındaki nüansları ortaya koymaktadır.

Üstelik furûkun Kur'an ilmi olabilecek şekilde tanımı, konusu, tarihi, literatürü, teknikleri, çeşitleri, tespit aşamaları ve gayesi ortaya konabilecek bir meseledir. Örneğin Kur'an'a odaklı bir şekilde tanım *"Kur'an'daki yakınanlamlı kelimeler arasındaki nüansları belli teknikleri uygulayarak ortaya koyan; her bir mütekârib kelimeyi öteki kardeşine karşı tam kimliğiyle tespit eden bir ilim dalı"* olarak tanımlanabilir. Konusu, "mütekârib gruplar"dır ki Kur'an'da mevcuttur. Gayesi, mütekâribleri farklarıyla kimliklendirip tefsîrin hizmetine sunmaktır. Ayrıca yukarıda genişçe üzerinde durduğumuz furûk tespit yöntemleri söz konusudur; rastgele değil, belli aşamalar halinde tespiti yapılabilmektedir. Ayrıca bize ona yakın (etimolojik, morfolojik, sentaktik, familyatik, varlıklararası, nitelici, umûm-husus, mutlak-mukayyed, fonetik ve derecelenme) fark çeşitlerini bahşetmektedir. Arap dili düzeyinde hicrî ikinci asırdan sonra tartışılan terâdüf olgusunun cüzi terâdüf kısmıyla ilgili İbn Arabiyle başlayıp gelişen Arap dili merkezli bir tarihi ve literatürü söz konusudur. Tefsir düzeyinde ise gerek Kur'an lügatlerinde; gerekse pratik tefsirlerde uygulama olarak dağınık bir şekilde günümüze gelmiş olmakla beraber Kur'an düzeyinde Şâyi'in el-Furûku'l-Luğaviyye fi'l-Kur'an ve benim *"Kur'an Lügatçiliğinde Yakınanlamlılık ve Nüans-Rağib Örneği"* çalışmamla sistemleşmeye yüz tutmuştur. Hem teorik, teknik, hem

de pratik olarak geliştirmeye müsait bir alan olarak durmaktadır ki şu an bir Kur'an ilmi olarak kitabî düzeyde inşa etmeyi denemekteyiz.

D. Bir Kur'an İlmi olarak Furûku İsimlendirme Denemesi

Her bir Kur'an ilmi, ortaya çıkmadan; gelişmeden ve sistemleşmeden önce potansiyel olarak mevcuttur. Ancak zaman içerisinde bazı alimler tarafından üzerinde pratik çalışmalar yapılır; sonra teorisi kurulmaya çalışılır; sonra peşi sıra eserler yazılır; sonra da ismi konur ve ilim olarak tarihte yerini alır. Bu süreç bütün Kur'an ilimleri için böyledir.

Furûk, potansiyel olarak Arap dilinde var olduğu gibi, Kur'an'ın metin düzeyinde de mevcuttur. Pratik düzeydeki çalışmalar, özellikle hicrî dördüncü asırdan bu yana Rağb esas olmak üzere; tefsir eserleri ve Kur'an sözlükleri içerisinde yapılagelmiş; hatta Kur'an merkezli olarak Rağb bir furûk eseri yazmayı düşünmüş; ama ömrü vefa etmemiştir. Bu alan üzerinde çok ciddi çalışmalar yapılamamıştır; çünkü gerçekten zor bir iştir; ciddi çalışmayı gerektirmektedir ki Razi'nin ifadesiyle furûk, *“müteradif gibi görünen kelimeler arasında latif farkların olduğunu görmek için derin düşünmeye ihtiyaç olan”*¹¹⁷ bakir bir alandır. Bu alanda yapılacak çok şey vardır.

Bir Kur'an ilmi olarak inşa edileceğine inandığımız bu alan için bir isim bulunmalıdır. Öteki Kur'an ilimlerine yoğunlaştığımız zaman, çoğu ilgilenilen alanın/ nesnenin ismiyle tesmiye edilmiştir. Furûk açısından ise isim olarak iki farklı teklif yapılabilir: Birincisi, elde edilen sonuç açısından. Bu da mütekâriblere tekniklerin uygulanmasıyla ortaya çıkan fark göz önüne alınarak el-Furûk fi Mütekâribâtî'l-Kur'ân, Furûku Mütekâribâtî'l-Kur'ân ve benzeri bir şey olabilir. İkincisi ise konu olan alan açısından. Bu da mütekâribler alanıdır. Kur'an ilminin ismi, doğrudan Mütekâribâtü'l-Kur'ân olabilir.

III. Sonuç

Ulûmu'l-Kur'an veya ilmu'l-Kur'an kavramı, Kur'anla ilintili ve onu anlamaya yönelik ilim anlamını yüklü olduğundan; her bir Kur'an ilminin ve dolayısıyla Ulûmu'l-Kur'anların tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkıp gelişmesinin tabii bir sonucu olarak kapsama başka ilimlerin katılabilmesi imkânını ortaya çıkarmaktadır.

Furûk, Arap dilbiliminde mütekârib alanla ilişkili olup mütekârib gruplardaki yakın anlamlı kelimelerin farklarını ortaya koyan bir leksik tür ve nazariyedir. Konusu mütekâribâttir. Farkları koymak için belli metot ve yöntemleri kullan-

¹¹⁷ Râzî, *Mefâtiḥ*, 1/16.

dığı gibi belli aşamalar ve süreçlere dayanır. İçeride örneklerini gösterdiğimiz gibi gayesi, yakınanlamlı kelimelerin cazip nüanslarını tespit ederek her bir kelimeyi kendi kimliğiyle ortaya çıkarmak; berrak anlamıyla kimliklendirmektir.

Furûk, Bir Kur'an ilmi olmaya potansiyel olarak müsait bir alandır. Kur'an açısından, Kur'an ilmi olmaya müsaittir; çünkü Kur'an Arapça bir metindir; Arap dilinin tüm potansiyelini içinde taşır. Furûkun nesnesi konumundaki mütekârib gruplar Kur'an'da da bir hayli mevcuttur. Kur'an'ın bizzat kendisi furûk açısından bize ciddi argümanlar sunmaktadır. Ve Sonuçta furûk i'câzın bir gereğidir ve Kur'an her bir mütekâribi farklarını önceleyerek konteksine yerleştirmektedir. Furûk açısından da Kur'an ilmi olmaya layıktır. Çünkü furûk nazariyesi, Kur'an'da da var olan belli teknik ve yöntemlerle tekârüb olgusunu açıklayan bir nazariyedir. Yine furûk terâdüf olgusunu toptan tek anlama mahkum etmek yerine derin farkları ortaya çıkarmak suretiyle bir fonksiyon icra etmektedir. Ulûmu'l-Kur'an açısından da furûk Kur'an ilmi olabilir. Çünkü furûk, Kur'an ilmi tanımının kapsamına rahatlıkla girebilir. Çünkü o Kur'an'daki bir paradigmayı konu olarak ele almakta ve onun için bir açıklama biçimi geliştirmektedir. Üstelik bunu yöntemli ve metotlu bir şekilde yapmaktadır.

Tüm bunların sonucunda furûkun bir Kur'an ilmi olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz; hatta yeni doğmuş bir bebek misali kendisine sonradan geliştirilebilecek olan göbek ismi/isimlerini "Furûku Mütekâribâtî'l-Kur'an, el-Furûk fi Mütekâribâtî'l-Kur'an veya Mütekâribâtü'l-Kur'an şeklinde teklif edebiliriz.